

DISKURS O PROŠLOSTI BOSNE I HERCEGOVINE NA STRANICAMA NAPRETKOVOG *KALENDARA* (1907-1948)¹

Ajdin Muhedinović

Univerzitet u Sarajevu – Institut za historiju
ajdin.muhedinovic@iis.unsa.ba

Amer Maslo

Univerzitet u Sarajevu – Orijentalni institut
amermaslo9@gmail.com

Apstrakt: Ovaj rad donosi analitički pregled historiografskih tekstova objavljenih u Napretkovom *Kalendaru*, godišnjaku Hrvatskog kulturnog društva Napredak koji je izlazio u Sarajevu od 1907. do 1948. godine. Fokus je stavljen na radove koji se odnose na prošlost Bosne i Hercegovine te koji su bili duboko određeni političkim i ideološkim okolnostima vremena u kojem su nastali i upućeni hrvatskom, katoličkom i muslimanskom stanovništvu na prostoru Bosne i Hercegovine. Kroz odabir tema i naraciju o prošlosti Napretkov *Kalendar* predstavljao je prostor u kojem se stvarala i prezentirala historiografija određenog vremena, ali i ideološki kontrolirana diskurzivna slika prošlosti. Cilj rada je, prema tome, sagledati Napretkov *Kalendar* kao mjesto ispreplitanja ideologije, historiografije i intelektualnog djelovanja na prostoru Bosne i Hercegovine u prvoj polovini 20. stoljeća.

Ključne riječi: Napredak, *Kalendar*, Bosna i Hercegovina, hrvatska nacionalna ideologija, nacionalno prosvjeđivanje, povjesničar, historiografski diskurs, proizvodnja povijesnog znanja.

¹ Ovaj je rad nastao u svrhu učešća na Međunarodnom interdisciplinarnom znanstvenom skupu “Trideset godina od obnove Hrvatskog kulturnog društva Napredak (1990.–2020.)” koji je trebao biti održan u novembru 2020. godine u Zagrebu. Međutim, zbog pandemije virusa COVID-19 skup nikada nije održan.

Abstract: This paper provides an analytical overview of the texts published in *Napredak's Calendar*, the annual of the Croatian Cultural Society *Napredak*, which was issued in Sarajevo from 1907 to 1948. The focus is placed on works thematically related to the past of Bosnia and Herzegovina, addressed to the Croatian, Catholic, and Muslim population in Bosnia and Herzegovina, and deeply shaped by the political and ideological circumstances of the time in which they were written. Through its selection of topics and its narration of the past, *Napredak's Calendar* represents a space in which historiography of a particular period was created and presented, but also a space in which an ideologically controlled image of the past was constructed. The aim of this paper is therefore to examine *Napredak's Calendar* as a site where ideology, historiography, and intellectual activity intersected in Bosnia and Herzegovina during the first half of the 20th century.

Key words: *Napredak*, *Kalendar*, Bosnia and Herzegovina, Croatian national ideology, national enlightenment, historian, historiographical discourse, production of historical knowledge.

Uvod

Napretkov *Kalendar* (dalje: *Kalendar*) predstavlja jedan od najznačajnijih godišnjaka koji su publicirani u prvoj polovini 20. stoljeća na prostoru Bosne i Hercegovine. Tematskim izborom i sadržajem tekstova koji su publicirani u *Kalendaru* vidljivo je da je misija ove publikacije bila višestruka. Međutim, jedan od ciljeva koje je ova publikacija imala bila je popularizaciju *hrvatstva* među bosanskohercegovačkim katolicima, ali i muslimanima, u skladu s općim djelovanjem Hrvatskog kulturnog društva *Napredak*.² Na stranicama ovog godišnjaka koji je sadržajem, shodno svojoj društvenoj funkciji u vremenu njegovog nastajanja, bio veoma raznovrstan, objavljen je veliki broj radova koji se odnose na prošlost Bosne i Hercegovine. Uvidom u njihov sadržaj vidljivo je da postoji dio tekstova čiji su se autori držali naučnog aparata, iako su preovladavajući oni radovi popularnog karaktera. Takvo stanje je i razumljivo kada se u obzir uzme

² Tomislav Išek, *Mjesto i uloga Hrvatskog kulturnog društva "Napredak" u društvenom životu Hrvata Bosne i Hercegovine između dva svjetska rata (1918.–1941.)*, Sarajevo: Institut za istoriju, 2015, 278.

činjenica da priloge često nisu pisali profesionalni historičari, ali i to da je sam časopis bio prilagođen široj čitalačkoj publici. Dodatnu otežavajuću okolnost predstavljalo je i to što u Bosni i Hercegovini, uz iznimku Zemaljskog muzeja, nije bilo institucionalnog proučavanja prošlosti.

U kontekstu publiciranih radova u *Kalendaru* potrebno je istaknuti da su njihovi autori bili uglavnom hrvatski historičari koji su studirali na Sveučilištu u Zagrebu i drugim evropskim univerzitetskim centrima. U tekstovima objavljenim u *Kalendaru* koji se tiču srednjovjekovne bosanskohercegovačke prošlosti dominiraju teme iz političke i vjerske prošlosti Bosne. Slična je situacija i s tekstovima koji govore o periodu osmanske uprave nad Bosnom, s tim da se u njima u nešto većem omjeru pokušavalo predstaviti društvenu, ekonomsku i kulturnu prošlost.

U historiografskoj literaturi ne susrećemo previše autora koji su *Kalendar* ocjenjivali kao cjelinu. Proučavanjem ove publikacije najviše se bavio Tomislav Išek, koji je o *Kalendaru* objavio zaseban rad koji je kasnije u skoro identičnom obliku objavljen kao poglavlje knjige o Napretkovoj djelatnosti u periodu od 1918. do 1941. godine.³ Išek je za *Kalendar* napisao: “Njegova pojava, ne samo na planu promicanja pisane riječi nego i sveopće aktivnosti Društva, kako u doratnim (1907.–1914.) tako i u ratnim godinama (1915.–1917) – predstavlja misiju razvoja kulture u širokom smislu riječi, podizanja hrvatske nacionalne svijesti, pa i materijalnih probitaka, a efekti tih jedanaest godišta su, jednostavno, nemjerljivi!”⁴ U ocjenama koje se odnose na međuratni period izlaženja *Kalendar*a Išek je opet prepoznao pozitivne stvari, bez naročitog kritičkog osvrta napisavši: “Na kraju, ne bez razloga, definirali smo ga kao ‘perjanicu Napretkove izdavačke djelatnosti’, jer je primarno KALENDAR, a postao ALMANAH, ZBORNIK, prvenstveno hrvatski, ali ne samo GODIŠNJAK nego i DJELO koje je i iz godine u godinu i sveukupno bilo ZRCALO cjelokupnih nastojanja i rada

³ Isto, 278–292.

⁴ Tomislav Išek, “Kalendar – perjanica Napretkove izdavačke djelatnosti”, u: *Prilozi*, Sarajevo: Institut za istoriju, 2010, br. 39, 32.

Napretka”.⁵ Više kritički nastrojen u ocjeni sadržaja ovog *Kalendar* bio je Dubravko Lovrenović, koji mu je pripisao značajnu ulogu u kroatizaciji bosanskog srednjovjekovlja. Lovrenović je naveo da je riječ o jednom od “najutjecajnijih štiva za širenje i popularizaciju katoličkog hrvatstva”.⁶

Kalendar je djelovao kao važan instrument u oblikovanju hrvatskog nacionalnog identiteta kod bosanskohercegovačkih katolika, promovirajući predodžbe i tumačenja prošlosti koja su period bosanske srednjovjekovne prošlosti predstavljala u okviru hrvatske nacionalne povijesti. Tako se pomoću narativa o prošlosti nastojalo kreirati znanje o Bosni kao sastavnom i neodvojivom dijelu hrvatskog povijesnog i etnokulturnog prostora u kojem se povijesna istina ispreplitala sa svim oblicima nacionalnih mitova, a naročito prostornim i religijskim mitovima, te naracijama o dekadenciji i nacionalnom opadanju.⁷ Slične primjedbe mogu se uputiti i autorima tekstova koji pišu o osmanskome periodu, s tim da se u njima pojavljuje dodatna dinamika u smislu da značajan dio autora čine muslimanski intelektualci prohrvatske orijentacije. Međutim, ne treba gubiti iz vida ni to da je *Kalendar* bio jedna od platformi na kojoj se začinje bh. moderna historiografija u kojoj dominiraju teme iz nacionalno-kulturnog spektra, ali ne isključivo. U smislu naprijed navedenog, osnovni cilj ovoga rada jeste sagledati *Kalendar* kao mjesto ispreplitanja ideologije, historiografije, kolektivnog pamćenja i intelektualnog djelovanja na prostoru Bosne i Hercegovine u prvoj polovini 20. stoljeća. U radu se predstavljaju i analiziraju tekstovi u kojima se tretiraju teme iz bosanskohercegovačke prošlosti, nastali u jednom izrazito nestabilnom i promjenjivom kontekstu prve polovine 20. stoljeća, u kojem se smijenilo nekoliko različitih idejno-političkih okvira u kojima je *Kalendar* bio publiciran. Međutim, analizirani tekstovi svojim sadržajem i odabirom tema upućuju

⁵ T. Išek, “Kalendar”, 47.

⁶ Dubravko Lovrenović, “Kroatizacija bosanskog srednjovjekovlja u svjetlu interkonfesionalnosti stećaka (O jednom modelu promjene historijskog pamćenja)”, u: *Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja ANUBIH*, Sarajevo: Centar za balkanološka ispitivanja ANUBIH, 2013, br. 42, 110–114.

⁷ Stefan Berger, *Historiografija, nacionalizam i identitet*, Zagreb: Srednja Europa, 2024, 3; O kroatizaciji bosanskog srednjovjekovlja pogledati i: D. Lovrenović, “Kroatizacija bosanskog srednjovjekovlja”, 104–105.

na to da se i u takvim okolnostima historiografija razvijala kao znanstvena disciplina.

Historija srednjovjekovne Bosne u Napretkovom *Kalendaru*

“Istraživanje” srednjeg vijeka, u analiziranom periodu, u bosanskohercegovačkom javnom prostoru uglavnom je, uz rijetke izuzetke, služilo dokazivanju duge povijesne prisutnosti jednog naroda ili religijske skupine na području Bosne, čime se gradila legitimacijska teza o primordijalnom pravu dotičnog kolektiva na tu zemlju. Članke povijesne tematike pisali su najčešće svećenici koji su bili jedan od najpismenijih slojeva društva i koji su predstavljali značajan dio protonacionalne inteligencije u Bosni i Hercegovini. Kroz analizu tekstova koja slijedi nastoji se pokazati kako su narativi o bosanskim vladarima, Crkvi bosanskoj i političkim procesima u srednjovjekovnoj Bosni bili prilagođavani savremenim nacionalnim koncepcijama o hrvatskom prisustvu u Bosni još od srednjeg vijeka. Naročito važnu ulogu imali su tekstovi o religijskim pitanjima. Stefan Berger u svojim je istraživanjima ukazao na to da je sprega religije i nacionalnih mitova u kršćanstvu bila od iznimnog značaja, jer je upravo religija, koja u 19. stoljeću postaje nacionalizirana, osiguravala “simbole, rituale i kolektivne prakse koji su podupirali nacionalne pokrete”.⁸

Radove u čijem su fokusu bile teme iz religijske historije u *Kalendaru* su objavljivali Dragutin Kamber,⁹ Ivan Jablanović¹⁰ i Leon

⁸ S. Berger, *Historiografija, nacionalizam i identitet*, 10.

⁹ O Dragutinu Kamberu vidjeti: KAMBER, Dragutin. *Hrvatski biografski leksikon (1983–2025), mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2025, <https://hbl.lzmk.hr/clanak/kamber-dragutin> (pristupljeno: 17. 11. 2025); Na mjestima prvog spomena značajnih autora čiji se tekstovi ovdje tematiziraju, odlučili smo se usmjeriti korisnike rada prema kratkim biografijama, tamo gdje je to bilo moguće učiniti kroz informacije u enciklopedijama u online formatu. Navođenje literature o svakome od autora na ovome mjestu opteretilo bi fusnote i bibliografiju. Na onim mjestima gdje nismo imali dostupne enciklopedijske biografije uputili smo na druge dostupne tekstove koji donose biografske podatke o autorima.

¹⁰ O Ivanu Jablanoviću vidjeti: JABLANOVIĆ, Ivan. *Hrvatski biografski leksikon (1983–2025), mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2025, <https://hbl.lzmk.hr/clanak/jablanovic-ivan>. (pristupljeno: 17.11.2025)

Petrović¹¹ Jedini od ove trojice autora koji se istakao i ostavio značajniji trag u izučavanju spomenute tematike bio je Leon Petrović. Godine 1942 ovaj hercegovački franjevac u *Kalendaru* je objavio rad “Djed Hrvata – Chroatorium ded”, u čijem se jednom dijelu osvrće na ustanovu djeda Crkve bosanske iznoseći mišljenje da je ova vjerska ustanova u srednjovjekovnoj Bosni najvjerojatnije preuzeta sa prostora Hrvatske.¹² Petrović je zatim 1944. godine u *Kalendaru* objavio i rad o oporuci gosta Radina Butkovića,¹³ a neposredno prije nego što je ubijen od strane partizana, pred sami kraj Drugog svjetskog rata, objavljen je i njegov tekst o kršćanima bosanske crkve.¹⁴ Rad “Oporuka Radina Butkovića” uglavnom se oslanja na rezultate pionirskih istraživanja Ćire Truhelke, s tim da slično Jaroslavu Šidaku i Petrović iznosi argumente koji idu u prilog tvrdnji da Radin Butković nije bio oženjen i time ukazuje na pogrešku koja se potkrala Truhelki.¹⁵ Njegovo razumijevanje termina “mrsni ljudi”¹⁶ prezentirano u ovom tekstu najbliže je onome koje su ranije predstavili Vaso Glušac i Šidak, iako se na spomenute istraživače u svome radu ne poziva.¹⁷ U radu “Kršćani bosanske crkve” Petrović je iznosio poprilično “svježe” ideje.

¹¹ Petrović, Leon. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013. – 2025, <https://www.enciklopedija.hr/clanak/petrovic-leon>. (pristupljeno: 17. 11. 2025)

¹² Leo Petrović, “Djed Hrvata – Chroatorium ded”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar 1942*, Sarajevo: Napredak, 1941, br. 32, 123–147.

¹³ Leo Petrović, “Oporuka Radina Butkovića”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar 1944*, Sarajevo: Napredak, 1943, br. 34, 48–62.

¹⁴ Leo Petrović, “Kršćani bosanske crkve”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar 1945*, Sarajevo: Napredak, 1944, br. 35, 183–188.

¹⁵ L. Petrović, “Oporuka Radina Butkovića”, 59–61; Pregled historiografije o oporuci gosta Radina vidjeti: Jaroslav Šidak, *Studije o “Crkvi bosanskoj” i bogumilstvu*, Zagreb: Liber, 1975, 161–173.

¹⁶ “Mrsni ljudi” u oporuci gosta Radina Butkovića označavaju svjetovne, obične vjernike Crkve bosanske koji nisu pripadali redovničkom staležu i nisu živjeli pod strogim pravilima posta i duhovne discipline. Više o tome: Nedim Rabić, “Takoće i mr’sniem’ ljudem’ (...): Prilog čitanju oporuke gosta Radina”, u: *Historijska traganja*, Sarajevo: Institut za historiju, 2015, br. 15, 67–99.

¹⁷ Petrović za njih kaže da su “inovjerci vis-à-vis onih, koji su prave vjere apostolske”. L. Petrović, “Oporuka Radina Butkovića”, 55; Recentan pregled historiografije vezane uz dilemu oko ovog termina vidjeti kod: N. Rabić, “Takoće i mr’sniem’ ljudem’ (...): Prilog čitanju oporuke gosta Radina”, 67–99.

Osvrćući se na mišljenja svojih prethodnika, on je pokušao dati odgovor na pitanje odakle je u Bosnu došla “hereza”, te dovesti u vezu pripadnike Crkve bosanske s hrvatskim benediktincima, pa je tako iznio mišljenje prema kojem korijene bosanske “hereze” treba tražiti u srednjovjekovnoj hrvatskoj državi 10. i 11. st., što je smatrao rezultatom migracija prognika iz Hrvatske u Bosnu zbog ugarske politike.¹⁸ Petrović je bio stava da je jedini ispravan naziv za vjersku sljedbu u srednjovjekovnoj Bosni “kršćani”, dok se protivio korištenju naziva bogumili i patareni.¹⁹ Svi radovi koje je Petrović objavio u *Kalendaru* ustvari predstavljaju dijelove i poglede iz njegove sinteze *Kršćani Crkve bosanske: Povijesna rasprava o problemu patarenstva ili bogumilstva u srednjovjekovnoj Bosni*, koja je prvi put objavljena posthumno, 1953. godine, u Sarajevu.²⁰

Ubrzo nakon što je u Rimu stekao doktorat na Papinskom orijentalnom institutu, Dragutin Kamber je objavio dva priloga koja su se odnosila na vjerske prilike u srednjovjekovnoj Bosni.²¹ U radu “Vjera bosanskih vladara”, objavljenom u *Kalendaru* za 1932. godinu, Kamber je nastojao što više bosanskih vladara povezati s katoličanstvom, koristeći samo one dijelove

¹⁸ L. Petrović, “Kršćani bosanske crkve”, 186.

¹⁹ Isto, 185.

²⁰ U *Predgovoru* prvog izdanja ove knjige izdavač je naveo informaciju da je knjiga dovršena 1944. godine, ali kako nije odgovarala okupatorskim vlastima nije mogla odmah biti objavljena. Ipak, Jaroslav Šidak u jednom od svojih pregleda historiografije o Crkvi bosanskoj navodi da je rukopis spomenute knjige 1942. godine Petrović predao Hrvatskoj akademiji znanosti i umjetnosti (HAZU), ali je ova institucija početkom 1943. godine odbila mogućnost objavljivanja. Šidak piše i da je ovaj rukopis u biti poglavlje koje Petrović pripremao za Napretkovu *Povijest*, ali kako nije pristao na predloženo skraćanje teksta, on je taj rukopis povukao. Godine 1999. objavljeno je i drugo izdanje ove knjige. Vidjeti: Leo Petrović, *Kršćani Crkve bosanske: Povijesna rasprava o problemu patarenstva ili bogumilstva u srednjovjekovnoj Bosni*, Sarajevo: Dobri pastir, 1953, 11; Osvrt na rad Leona Petrovića vidjeti kod: J. Šidak, *Studije*, 73; Dubravko Lovrenović, “Uz drugo izdanje”, u: Leon Petrović, *Kršćani Crkve bosanske: Povijesna rasprava o problemu patarenstva ili bogumilstva u srednjovjekovnoj Bosni*, Sarajevo – Mostar: Svjetlo riječi – ZIRAL, 1999, 5–10.

²¹ Vidjeti: Dragutin Kamber, “Vjera bosanskih vladara”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar za prestupnu godinu 1932*, Sarajevo: Napredak, 1931, br. 21, 169–179; Isti, “Kardinal Torquemada i tri bosanska bogumila (1461)”, u: *Croatia sacra*, Zagreb: Hrvatska bogoslovna akademija, 1932, br. 2, 13–26.

iz izvora i literature koji su bili odgovarajući njegovim tezama.²² Sve je to pratio zaključak koji nam na najbolji način otkriva tendenciju autora, a glasi : “Iako se svi bosanski vladari nijesu rodili i odgojili kao katolici, oni su vladali kao katolici. A u velikoj većini su i katolici po rođenju i odgoju”.²³ Kamber se, koliko nam je poznato, nije značajnije nastavio baviti pitanjima iz ove oblasti, a nakon Drugog svjetskog rata i odlaska u emigraciju, zbog povezanosti s režimom Nezavisne Države Hrvatske, u njegovom fokusu našle su se uglavnom teme iz moderne historije i svakodnevnog političkog života.

Iako je iza sebe ostavio knjigu *Bogumilstvo ili Patarenstvo. Idejno kulturni prikaz i ocjena*,²⁴ stavovi Ivana Jablanovića vezani uz vjerske prilike u srednjovjekovnoj Bosni nisu imali naročitog odjeka i utjecaja na historio-grafsku literaturu. Jedan od rijetkih autora koji se osvrnuo na Jablanovićeve rasprave o problemu bogumilstva bio je Šidak svrstavši ih u red “potpuno besplodnih”.²⁵ Većeg naučnog značaja nije imao ni njegov rad objavljen u *Kalendaru* za 1933. godinu pod naslovom “Bogumilstvo kao vjersko politički i prosvjetno kulturni problem (K 700 godišnjici konverzije velikog bana bosanskog Mateja Ninoslava 1233–1993)”, u kojem je autor pisao o bogumilstvu u Bosni kao o sekti, koja za razliku od drugih sličnih sekti nije bila tako veliki protivnik katolicima i katoličkoj hijerarhiji.²⁶

Pregledom radova koji su u *Kalendaru* tretirali vjerska pitanja u srednjovjekovnoj Bosni vidljiv je pristup kojim se srednjovjekovna bosanska država i Crkva bosanska nastoje uključiti u hrvatski povijesni okvir. To se čini naglašavanjem katoličkog vladarskog identiteta, uspostavljanjem poveznica između institucija Crkve bosanske i hrvatskih crkvenih tradicija,

²² D. Kamber, “Vjera bosanskih vladara”, 169–179.

²³ Isto, 179.

²⁴ Vidjeti: Ivan Jablanović, *Bogumilstvo ili Patarenstvo. Idejno kulturni prikaz i ocjena*, Mostar: Naklada uprave Savremena pitanja, 1936.

²⁵ Jaroslav Šidak, *Problem “bosanske crkve” u našoj historiografiji od Petranovića do Glušca: Prilog rješenju t. zv. bogumilskog pitanja*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1937, 174.

²⁶ Ivan Jablanović, “Bogumilstvo kao vjersko politički i prosvjetno kulturni problem”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar za prostu godinu 1933*, Sarajevo: Napredak, 1932, br. 22, 130–136.

te tumačenjem i identificiranjem “hereze” u Bosni kao fenomena proisteklog iz hrvatskog crkvenog i političkog prostora. Analizom ovih radova da se utvrditi da su tekstovi objavljeni u *Kalendaru* formirali interpretacijski okvir koji je imao jasne nacionalne, ideološke i društvene funkcije, ali i znanstvene pretenzije.

Drugi važan segment srednjovjekovne historije, često tretiran u *Kalendaru*, bili su prilozima biografijama bosanskih banova i kraljeva na koje je gledano kao na velike historijske ličnosti, koji su imali mogućnost kreiranja povijesti. Tako je 1908. godine objavljen rad nepoznatog autora “Kada i kako se bosanska banovina uzvisi na kraljevinu?”, koji se odnosio na vladavinu Tvrtka I Kotromanića. O prvom bosanskom kralju u *Kalendaru* su objavljeni i radovi: “Stjepan Tvrtko I (od 1353 do 1391)” autora Stj. Jankovića, 1913. godine, te “Značenje bosanskog bana i kralja Tvrdka I. u povijesti Hrvatskog naroda (Prigodom 550. godišnjice Tvrdkove smrti)” autora Ivana Rendea,²⁷ 1942. godine. Godine 1928. objavljen je rad o Kulinu banu, koji nije bio potpisan, mada se u zbirci tekstova iz *Napredkovih Kalendara* koju je 1995. godine u Međugorju priredio i objavio Milenko Brkić pod nazivom *Prinosi hrvatstvu Bosne i Hercegovine* kao autor spomenutog rada navodi Ivan Aziz Milićević.²⁸ O ostalim bosanskim banovima i kraljevima, te vlasteli, nisu pisani posebni članci, oni se spominju povremeno u okviru nekolicine radova, poput ranije spomenutog rada Dragutina Kambara o vjeri bosanskih vladara, kao i u radu Ivana Rendea “Naši stari novci”, u kojem autor daje kratak pregled novaca bosanskih vladara,²⁹ te u radu Ante Babića “Kancelarija bosanskih vladara”, gdje autor piše o poslovima u

²⁷ O Ivanu Rendeu vidjeti: Rengjeo, Ivan. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013.–2025, <https://www.enciklopedija.hr/clanak/rengjeo-ivan>. (pristupljeno: 17. 11. 2025)

²⁸ Milenko Brkić, *Prinosi hrvatstvu Bosne i Hercegovine: zbirka tekstova iz Napredkovih kalendara*, Studenci: PCC Međugorje, 1995, 86; O Ivanu Milićeviću vidjeti: Milićević, Ivan. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013.–2025, <https://www.enciklopedija.hr/clanak/milicevic-ivan>. (pristupljeno: 17. 11. 2025)

²⁹ Ivan Rendeo, “Naši stari novci”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar 1927*, Sarajevo: Napredak, 1926, br. 16, 82–92.

kancelarijama bosanskih vladara, službi dijaka, svjedocima i o predavanju isprava.³⁰ Ono što je zajedničko većini spomenutih radova jeste tendencija autora da bosanske srednjovjekovne vladare prikažu Hrvatima katoličke vjere, a Bosnu hrvatskom zemljom, čime je jasno vidljiva tendencija projiciranja tadašnjih nacionalnih koncepcija u prošlost.

U radu nepoznatog autora iz 1908. godine krunisanje bosanskog bana Tvrtka I Kotromanića označeno je kao jedan od najznačajnijih trenutaka u historiji Bosne, uz napomenu da “Takav svečani dan, da vidi prvog svog kralja, svoje krvi i jezika, ovjenčanog, doživio je i hrvatski narod dva puta u svojoj povijesti: prvi put u X. vijeku za Tomislava u dalmatinskoj, drugi put u 14. za Tvrtka I u bosanskoj Hrvatskoj”.³¹ Također, prilikom pokušaja da odgovori na pitanje kojim je načinom i obredom krunisan kralj Tvrtko, autor je bez valjane argumentacije naveo:

“... uzmemo li u obzir, da je Tvrtko bio pripadnik katoličke Crkve, da je u njegovoj državi katolička vjera uz patarensku vladala, dok se je grčko-istočna posve slabo isticala, ne ćemo posumnjati da je slijedio običaj i uredbe zapadnih država, ugledao se u svoje okrunjene drugove evropske, te se po katoličkom obredu krunio”.³²

Navedeno nam pokazuje da se u prikazima povijesti srednjovjekovne bosanske države u tekstovima objavljenim u *Kalendaru* ne radi samo o izoliranim historiografskim interpretacijama nego o sistematskom formiranju metanarativa koji služi određenoj ideološkoj svrsi, gdje autori, bez obzira na razlike u svom predmetu istraživanja dosljedno interpretiraju prošlost u skladu s idejnom tezom da je srednjovjekovna Bosna predstavljala integralni dio hrvatskog povijesnog i kulturnog prostora.

³⁰ Anto Babić, “Kancelarija bosanskih vladara”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar za prostu godinu 1933*, Sarajevo: Napredak, 1932, br. 22, 156–160; O Anti Babiću vidjeti: BABIĆ, Anto. *Hrvatski biografski leksikon (1983–2025), mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2025, <https://hbl.lzmk.hr/clanak/babic-anto>. (pristupljeno: 17. 11. 2025)

³¹ Nepoznat autor, “Kada i kako se bosanska banovina uzvisi na kraljevinu?”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar za просту godinu 1908*, Sarajevo: Napredak, 1907, br. 2, 65.

³² Isto, 71.

Nekoliko godina kasnije u radu Stj. Jankovića o Stjepanu Tvrtku I pisalo je: “Po svom ocu Vladislavu Kotromaniću vukao je on loza od glasovitog hrvatskog velikaša i prvog po imenu poznatog bosanskog bana Borića”,³³ zatim je nakon šture analize Tvrtkovih porodičnih veza autor nastavio: “U žilama Tvrtkovim tekla je dakle krv hrvatska i krv srpska, krv najslavnije hrvatske i najslavnije srpske porodice i narodne predstavnice”.³⁴ Kada je riječ o Bosni, autor je tvrdio da: “U državopravnom pogledu potpadala je Bosna sve tamo od kralja Tomislava (vladao izmegju 900. i 930. god.), a valjda i prije njega, pod hrvatsku državu, ali je, čini se, imala vazda svoju unutarnju samoupravu sa banovima na čelu. Ovi su prema tome bili klevetnici ili vazali hrvatskih vladara, koje su u ratovima morali pomagati svojom vojskom”.³⁵

I. A. Miličević rad u kojem daje pregled Kulinovih aktivnosti, s posebnim osvrtom na vjerske prilike, započinje rečenicom “Veliki ban Kulin odista je velika ličnost hrvatske prošlosti”,³⁶ te i Ivan Renđeo, na istoj liniji, rad o kralju Tvrtku započinje rečenicom “U sklopu hrvatskog životnog prostora Bosna je od najstarijih vremena zauzimala važan i značajan položaj”.³⁷ U nizu narodnih pjesma koje je pjesnik Nine Buconjić napisao za *Kalendar* nalaze se i one o padu Bosne i Hercegovine pod osmansku vlast,³⁸ dok je Petar Grgec objavio pjesmu “Blaženi fra Anđe Zvijezdović”, u kojoj se osvrnuo i na

³³ Stj. Janković, “Stjepan Tvrtko I: OD 1353. do 1391.)”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar za prostu godinu 1913*, Sarajevo: Napredak, 1912, br. 7, 56.

³⁴ Isto.

³⁵ Isto, 57.

³⁶ Ivan Aziz Miličević, “O Kulinu banu i njegovoj crkveno-narodnoj politici”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar 1928*, Sarajevo: Napredak, 1927, br. 17, 140.

³⁷ Ivan Renđeo, “Značenje bosanskog bana i kralja Tvrdka I. u povijesti Hrvatskog naroda (Prigodom 550. godišnjice Tvrdkove smrti)”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar 1942*, Sarajevo: Napredak, 1941, br. 32, 29.

³⁸ Nine Buconjić, “Propast bosanskog kraljevstva 1463”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar 1927*, Sarajevo: Napredak, 1926, br. 16, 76–82; Isto, “Pad Hercegovine pod tursku vlast”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar 1928*, Sarajevo: Napredak, 1927, br. 17, 66–70; O Nikoli Buconjiću vidjeti: BUCONJIĆ, Nikola. *Hrvatski biografski leksikon (1983–2025), mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2025, <https://hbl.lzmk.hr/clanak/buconjic-nikola>. (pristupljeno: 17. 11. 2025)

dolazak fra. Anđela Zvizdovića pred sultana Mehmeda II.³⁹ Za vrijeme Drugog svjetskog rata fra Leonardo Čuturić na osnovu narodne predaje napisao je i objavio književni tekst “Zadnji dani Kozograda (Po narodnoj predaji)”.⁴⁰

Samo jedan rad u *Kalendaru* direktno se dotiče stećaka, nadgrobnih spomenika karakterističnih za prostor srednjovjekovne bosanske države. U radu “Bogomilski stećci” Ante Martinović pisao je o bogumilima, nekropolama stećaka, imponiranim stećcima kneza Pavla Radinovića i Vlatka Vlađevića, o tehnici i ukrašavanju, o natpisima na stećcima kneza Batića Mirkovića i velikog kneza Radoja. Pojava križa kao ukrasa na pojedinim stećcima autoru je poslužila za zaključak da su se osim bogumila ispod stećaka pokopavali i kršćani.⁴¹

Rad “Bogomilski stećci” Ante Martinovića još je jedan u nizu objavljenih u *Kalendaru* u kojima se vjernici Crkve bosanske nazivaju *bogumilima*, što je svakako rezultat utjecaja koji je u historiografiji izvršio Franjo Rački sa svojim tezama o bogumilskom karakteru Crkve bosanske.⁴² Međutim, takvo preuzimanje i ponavljanje teze Franje Račkog upućuje na to da se u okviru hrvatskog nacionalno-kulturnog i znanstvenog prostora već tada formirao centar u kojem se “proizvodilo” i iz kojeg se diseminiralo znanje, između ostalog, i u Bosni i Hercegovini.

Historije prostora Bosne i Hercegovine u srednjem vijeku dotiču se u *Kalendaru* i radovi N. Ćorića “Pavao Šubić, ban Hrvatske i Dalmacije i

³⁹ Petar Grgec, “Blaženi fra Anđeo Zvizdović”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar 1938*, Sarajevo: Napredak, 1937, br. 28, 189–192; O Petru Grgecu vidjeti: GRGEC, Petar. *Hrvatski biografski leksikon (1983–2025), mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2025, <https://hbl.lzmk.hr/clanak/grgec-petar-pisac>. (pristupljeno: 17. 11. 2025)

⁴⁰ Leonardo Čuturić, “Zadnji dani Kozograda (Po narodnoj predaji)”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar 1944*, Sarajevo: Napredak, 1943, br. 34, 226–228; O Leonardu Čuturiću vidjeti: ČUTURIĆ, Leonardo. *Hrvatski biografski leksikon (1983–2025), mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2025, <https://hbl.lzmk.hr/clanak/cuturic-leonardo>. (pristupljeno: 17. 11. 2025)

⁴¹ Ante Martinović, “Bogomilski stećci”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar 1930*, Sarajevo: Napredak, 1929, br. 19, 167–173.

⁴² O Franji Račkom i njegovoj ideologiji vidjeti: Mirjana Gross, “O ideološkom sustavu Franje Račkog”, u: *Zbornik zavoda za povijesne znanosti Istraživačkog centra Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1979, vol. 9, 5–33.

gospodar Bosne (K 600- godišnjici njegove smrti)”,⁴³ Antuna Matica “Povijest Hrvata za vlade župana i knezova (od 600 – 925. g)”,⁴⁴ Vilka Šalića “Znamenit prilog Hrvatstvu Bosne i Hercegovine”,⁴⁵ Mihovila Mandića “Sredovječne starine u fojničkom kotaru”⁴⁶ i Nikole Žica “Vijesti Pavla Vitezovića: u njegovoj “Kronici” o prošlosti Bosne i Hercegovine”.⁴⁷

U konačnici, pregled i analiza spomenutih radova pokazuju da su autori koji su pisali u *Kalendaru* dosljedno oblikovali povijest srednjovjekovne Bosne unutar unaprijed zadanog idejnog okvira. Kroz naglašavanje “hrvatskih” elemenata, te interpretiranjem vjerskog života, biografija bosanskog vladara i plemstva, te značenja institucija srednjovjekovne Bosne u kontekstu i okviru dominantno hrvatskog i katoličkog povijesnog, političkog i kulturnog prostora, kreiran je i reproduciran narativ o srednjovjekovnoj Bosni kao dijelu hrvatske državne, kulturne i nacionalne cjeline.

Historija područja Bosne i Hercegovine u vremenu osmanske uprave na stranicama Napretkovog *Kalendar*

Najveći broj historiografskih radova u *Kalendaru* odnosi se na osmansko razdoblje bosanskohercegovačke povijesti. Takvo je stanje rezultat i činjenice da su suradnici *Kalendar*a u međuratnom periodu bili brojni muslimanski intelektualci, prohrvatski orijentirani, s istraživačkim

⁴³ N. Ćorić, “Pavao Šubić, ban Hrvatske i Dalmacije i gospodar Bosne (K 600-godišnjici njegove smrti)”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar 1913*, Sarajevo: Napredak, 1912, br. 7, 113–120.

⁴⁴ Antun Matić, “Povijest Hrvata za vlade župana i knezova (od 600 – 925. g)”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar 1914*, Sarajevo: Napredak, 1913, br. 8, 206–218.

⁴⁵ Vilko Šalić, “Znamenit prilog Hrvatstvu Bosne i Hercegovine”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar 1915*, Sarajevo: Napredak, 1914, br. 9, 238–240.

⁴⁶ Mihovil Mandić, “Sredovječne starine u fojničkom kotaru”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar 1928*, Sarajevo: Napredak, 1927, br. 17, 90–98; O Mihovilu Mandiću vidjeti: MANDIĆ, Mihovil. *Hrvatski biografski leksikon (1983–2025), mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2025, <https://hbl.lzmk.hr/clanak/mandic-mihovil>. (pristupljeno: 17. 11. 2025)

⁴⁷ Nikola Žic, “Vijesti Pavla Vitezovića: u njegovoj “Kronici” o prošlosti Bosne i Hercegovine”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar za prostu godinu 1937*, Sarajevo: Napredak, 1936, br. 27, 73–79; O Nikoli Žicu vidjeti: Žic, Nikola. *Istarska enciklopedija (2005), mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2025, <https://istra.lzmk.hr/clanak/zic-nikola>. (pristupljeno: 17. 11. 2025)

kompetencijama i interesima usmjerenim ka izučavanju historije južnoslavenskih prostora pod osmanskom vlašću. Tako su priloge u ovom godišnjaku objavili Hamdija Kreševljaković, Safvet-beg Bašagić, Seid M. Traljić, Alija Nametak, Kasim Gujić i mnogi drugi.⁴⁸ Slično kao i u prethodnoj grupi predstavljenih radova i u onim koji se odnose na osmansko razdoblje primjetna je tendencija da se historija Bosne i Hercegovine prikaže dijelom hrvatske povijesti, dok se o ličnostima iz tog perioda uglavnom piše kao o Hrvatima. Zbog promjene značenja koje je tokom 20. stoljeća doživio termin Herceg-Bosna,⁴⁹ često korišten u *Kalendaru*, važno je napomenuti da su autori ovog godišnjaka pod tim terminom podrazumijevali cjelokupan prostor Bosne i Hercegovine.

Niz radova objavljenih u *Kalendaru* predstavljaju pregledne radove o pojedinim aspektima duge osmanske vladavine u Bosni. Tako je u broju za 1912. godinu objavljen rad “Bosna pod turskim gospodstvom” koji je napisao Ferdo Šišić,⁵⁰ jedan od značajnijih historičara na južnoslavenskom području u prvoj polovini 20. stoljeća.⁵¹ Tekst je napisan bez naučnog aparata, pomalo u romantičarskom maniru, prilagođen široj čitalačkoj publici. Šišić je pisao o padu Bosne u drugoj polovini 15. stoljeća, prelasku “bogumila” na islam, pri tome navodeći da su *Bosna i Hercegovina* svoju samostalnost

⁴⁸ Treba imati na umu da navedeni autori nisu u jednakoj mjeri bili promicatelji hrvatske nacionalne ideje među muslimanskim stanovništvom. Više u: Amer Maslo, Ajdin Muhedinović, “Prošlost Bosne i Hercegovine na stranicama Kalendara Narodne uzdanice”, u: *Radovi Filozofskog fakultet u Sarajevu (Historija, historija umjetnosti, arheologija)*, Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu – Filozofski fakultet, 2021, br. 8, 106–108. i 119–121; Nada Kisić Kolanović, *Muslimani i hrvatski nacionalizam: 1941.–1945.*, Zagreb: Školska knjiga, 2009.

⁴⁹ Pojam “Herceg-Bosna” od 1991. godine postao je sastavni dio naziva za nepriznati politički entitet “Hrvatska zajednica Herceg-Bosna” u Republici Bosni i Hercegovini. Više u: Zilha Mastalić Košuta, “Hrvatska politika prema Bosni i Hercegovini i djelovanje Hrvatske zajednice Herceg -Bosne (1991-1995), knj. VI, u: *Bosna i Hercegovina u XX stoljeću (1945–1990)*, ur. Dženita Sarač Rujanac i Jasmin Medić, Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu – Institut za historiju, 2023, 184–217.

⁵⁰ O Ferdi Šišiću vidjeti: Šišić, Ferdo. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013.–2025, <https://www.enciklopedija.hr/clanak/sisic-ferdo>. (pristupljeno: 17. 11. 2025)

⁵¹ Ferdo Šišić, “Bosna pod turskim gospodstvom”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar 1913*, Sarajevo: Napredak, 1912, br. 7, 178–186,

izgubile tek u 19. stoljeću, dolaskom Omer-paše Latasa, iz razloga što su do tog perioda na poziciji bili oni veziri koji su odgovarali Bošnjacima.⁵² Korijene iznimnog položaja Bosne u okviru Osmanskog Carstva on je vidio u 1463. godini kada je veliki broj bogumila i plemstva prešao na islam, što je rezultiralo time da je “poturčenom” stanovništvu sultan Mehmed II dao brojne privilegije poput nasljednog plemstva.⁵³ Teze koje je zastupao Šišić u ovom radu odavno su prevaziđene u historiografskoj literaturi, te su ocijenjene kao netačne. U nastavku rada Šišić je ponudio kratak pregled najvažnijih borbi osmanskih snaga s kršćanskim vojskama i pobunjenicima sve do okupacije 1878. godine.⁵⁴

Godinu dana kasnije objavljen je rad “Razvoj i opadanje evropske Turske”,⁵⁵ gdje je nepoznati autor u prvom dijelu pisao o osnivanju Osmanskog Carstva i njegovom prodoru na evropski kontinent.⁵⁶ Vladavina sultana Sulejmana Zakonodavca predstavljena je kao zenit moći Carstva, a period nakon toga kao vrijeme opadanja moći u kojem se počinju gubiti ranije osvojeni dijelovi Evrope.⁵⁷ Loša politika, brojni ratovi i nemiri unutar Carstva koji su doveli do slabljenja finansija u radu su označeni za uzroke njegova opadanja.⁵⁸ Rad završava kratkim osvrtom na Sanstefanski sporazum i Berlinski Kongres, kojim je Carstvo izgubilo značajne posjede u Rumeliji.⁵⁹ Tri kraća pregledna rada u kojima se tretira period od 15. do 19. stoljeća u BiH objavljena su u *Kalendarima* za 1928, 1931. i 1934. godinu. Hamdija Kreševljaković je pisao o požarima, poplavama i zaraznim bole-

⁵² Ferdo Šišić, “Bosna pod turskim gospodstvom”, 179.

⁵³ Isto, 180.

⁵⁴ Isto, 182–186.

⁵⁵ Nepoznati autor, “Razvoj i opadanje evropske Turske”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar 1914*, Sarajevo: Napredak, 1913, br. 8, 234–243.

⁵⁶ Isto, 234–236.

⁵⁷ Isto, 237.

⁵⁸ Isto, 238–240.

⁵⁹ Isto, 240–242.

stima u Sarajevu,⁶⁰ te o željeznom obrtu u Varešu,⁶¹ dok je Ivan Dujmušić donio podatke o katoličkim hodočasnicima iz Bosne u Palestini.⁶² U nizu radova o numizmatici koje je objavio u ovom godišnjaku, Ivan Rendeo je u *Kalendaru* za 1933. godinu objavio i rad o tursko-bosanskim novcima. On je ukazao na zasluge Ćire Truhelke i Eduarda von Zambaura u izučavanju ove teme, nakon čega se osvrnuo na historiju turskih novaca u Bosni, njihovu vrijednost i kovanje, ali i falsificiranje i kazne za to krivično djelo.⁶³

Tri priloga u *Kalendaru*, nastala prije svega na osnovu istraživanja dokumenata u Arhivu kongregacije de Propaganda Fide u Vatikanu, u kojima je analizirano stanje katolika na prostoru Bosne i Hercegovine u 17. stoljeću, objavio je Krunoslav Draganović. U radu “Donja Hercegovina prije 300 godina” ovaj autor je pisao o problemima sa kojima su se susretali hercegovački katolici u 1629. i ranijim godina na osnovu izvještaja fra Dominika Andrijaševića.⁶⁴ U istom časopisu objavljen je i rad “Bosna u očima apostolskog vizitatora Petra Masarechija g. 1624.” u kojem je Draganović otvorio temu posjete ovog albanskog svećenika južnoslavenskim zemljama u službi rimske kurije.⁶⁵ Vrlo brzo nakon pojavljivanja ovog teksta u *Kalendaru*, Draganović

⁶⁰ Hamdija Kreševljaković, “Požari, poplave i zarazne bolesti u Sarajevu”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar* 1928, Sarajevo: Napredak, 1927, br. 17, 148–151; O Hamdiji Kreševljakoviću vidjeti: KREŠEVLJAKOVIĆ, Hamdija. *Hrvatski biografski leksikon* (1983–2025), mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2025. <https://hbl.lzmk.hr/clanak/kresevljakovic-hamdija>. (pristupljeno: 17. 11. 2025)

⁶¹ Isto, “Željezni obrt u Varesu do god. 1891”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar* 1934, Sarajevo: Napredak, 1933, br. 23, 180–194.

⁶² Ivan Dujmušić, “Hadžije katolici u Palestini iz Bosne i Hercegovine”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar* 1931, Sarajevo: Napredak, 1930, br. 20, 86–90; O Ivanu Dujmušiću vidjeti: DUJMUŠIĆ, Ivan. *Hrvatski biografski leksikon* (1983–2025), mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2025. <https://hbl.lzmk.hr/clanak/5485>. (pristupljeno: 17. 11. 2025)

⁶³ Ivan Rendeo, “Tursko-bosanski novci”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar* 1933, Sarajevo: Napredak, 1932, br. 22, 168–184.

⁶⁴ Krunoslav Draganović, “Donja Hercegovina prije 300 godina”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar* 1935, Sarajevo: Napredak, 1934, br. 25, 135–141; O Krunoslavu Draganoviću vidjeti: DRAGANOVIĆ, Krunoslav. *Hrvatski biografski leksikon* (1983–2025), mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2025. <https://hbl.lzmk.hr/clanak/5287>. (pristupljeno: 17. 11. 2025)

⁶⁵ Krunoslav Draganović, “Bosna u očima apostolskog vizitatora Petra Masarechija g. 1624.”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar* 1937, Sarajevo: Napredak, 1936, br. 27, 215–224.

je proširio rad i objavio ga pod naslovom “Izvjješće apostolskog vizitatora Petra Masarechija o prilikama kat. naroda u Bugarskoj, Srbiji, Srijemu, Slavoniji i Bosni g. 1623. i 1624.” u časopisu *Starine*, koji je izdavala Jugoslaven-ska akademija znanosti i umjetnosti u Zagrebu.⁶⁶ Objavljivanju ovih rado-va predhodila je i korespondencija s Ferdin Šišićem, u kojoj je Draganović uputio molbu Šišiću da pregleda njegov rukopis na ovu temu prije nego što bude objavljen.⁶⁷ U posljednjem od tri rada, pod naslovom “Jedan sudbono-sni vijek u povijesti Hrvata katolika Bosne”, Draganović je valorizirao značaj i posljedice dešavanja iz 17. stoljeća za katolike na čitavom prostoru Bosne i Hercegovine.⁶⁸ Istraživanjem iste teme kao Krunoslav Draganović bavio se i Josip Koprivčević u radu “O emigraciji katolika iz Bosne”, objavljenom u *Kalendaru* za 1940. godinu. Navedeni radovi predstavljaju vrlo važnu litera-turu za sve istraživače historije prostora Bosne i Hercegovine u 17. stoljeću, zbog činjenice da na osnovu prvorazrednih izvornih podataka prikazuju položaj katoličkog stanovništva na ovom prostoru i interes inostranih fak-tora za stanje katolika u Bosanskom ejaletu u 17. stoljeću.

Osim Draganovića, doprinos razradi ovog tematskog okvira dali su Au-gustin Kristić i Seid M. Traljić. Franjevac Augustin Kristić je u *Kalendaru* za 1937. godinu napisao opširan rad pod naslovom “Bosanske crkve i nji-hovo opskrbljivanje za otomanske vlade”, u čijem je prvom dijelu pisao o teškom položaju u kojem su se našli katolički vjerski objekti i službenici u njima po osmanskim osvajanju, da bi zatim ponudio niz interesantnih pri-mjera u kojima čitatelji vide pojedine načine koje je iznalazilo stanovništvo i vjerski službenici kako bi opskrbili Crkvu tokom višestoljetne osmanske uprave.

⁶⁶ Krunoslav Draganović, “Izvjješće apostolskog vizitatora Petra Masarechija o prilikama kat. naroda u Bugarskoj, Srbiji, Srijemu, Slavoniji i Bosni g. 1623. i 1624.”, *Starine*, Zagreb: JAZU, 1938, br. 39, 1–48.

⁶⁷ Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (dalje: A HAZU), Fond: Osobni fond Ferde Šišića, 61 – XIII – A (Pisma raznih korespondenata Šišića), Pismo Krunoslava Draganovića Ferdi Šišiću (24K – 1,2), 15. 9. 1936, 12. 11. 1937.

⁶⁸ Krunoslav Draganović, “Jedan sudbonosni vijek u povijesti Hrvata katolika Bosne”, u: *Napredak*. *Hrvatski narodni kalendar 1941*, Sarajevo: Napredak, 1940, br. 31, 19–29.

U *Kalendaru* za 1940. godinu Seid M. Traljić ukratko se osvrnuo na katolike koji su pohađali osmanske državne škole stavljajući akcenat na mostarsku ruždiju,⁶⁹ dok je Vinko Mikolji u svom radu iz *Kalendar*a za 1945. godinu ponudio pregled rudarske djelatnosti u Bosni i Hercegovine od 15. do 19. stoljeća, s prilogom koji čini popis majdana za srednju Bosnu neposredno pred okupaciju 1878. godine.⁷⁰ U posljednjem broju *Kalendar*a, uoči zabrane djelovanja, Hamdija Kreševljaković, potaknut izgradnjom pruge Šamac–Sarajevo, napisao je pregledni rad o saobraćaju u dolini rijeke Bosne.⁷¹ Prvi dio rada odnosio se na saobraćaj za vrijeme osmanske uprave,⁷² dok je u drugom dijelu autor posvetio pažnju razvoju saobraćaja za vrijeme Austro-Ugarske, Kraljevine SHS i Kraljevine Jugoslavije.⁷³ Na kraju teksta Kreševljaković je pohvalio postupke nove vlasti koja je, zahvaljujući brojnim omladinskim akcijama, obnovila pruge Brčko–Banovići i Šamac–Sarajevo.⁷⁴

Među radovima u *Kalendaru* koji se odnose na povijest osmanske Bosne značajan je broj radova u kojima su se autori bavili biografijama znamenitih ličnosti. U fokusu istraživača uglavnom je bila muslimanska aristokracija porijeklom s južnoslavenskih prostora ili crkveni službenici. Neposredno pred smrt, Safvet-beg Bašagić je u *Kalendaru* objavio rad “Znameniti Hrvati: Bošnjaci i Hercegovci u Turskoj carevini”.⁷⁵ U više Ba-

⁶⁹ Seid M. Traljić, “Katolici u turskim državnim školama u Bosni i Hercegovini”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar 1940*, Sarajevo: Napredak, 1939, br. 30, 127–130. O Seidu M. Traljiću vidjeti: Traljić, Seid Mustafa. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013.–2025. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/traljic-seid-mustafa>. (pristupljeno: 18. 11. 2025)

⁷⁰ Vinko Mikolji, “Rudarstvo Bosne za turskog gospodstva”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar 1945*, Sarajevo: Napredak, 1944, br. 35, 160–169.

⁷¹ Hamdija Kreševljaković, “Saobraćaj u dolini rijeke Bosne”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar 1948*, Sarajevo: Napredak, 1948, br. 38, 142–149.

⁷² Isto, 142–146.

⁷³ Isto, 146–149.

⁷⁴ Isto, 149.

⁷⁵ Safvetbeg Bašagić, “Znameniti Hrvati: Bošnjaci i Hercegovci u Turskoj carevini”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar 1934*, Sarajevo: Napredak, 1933, br. 23, 45; O Safvet-begu Bašagiću vidjeti: BAŠAGIĆ, Safvet-beg. *Hrvatski biografski leksikon (1983–2025), mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2025. <https://hbl.lzmk.hr/clanak/basagic-safvet-beg>. (pristupljeno: 17. 11. 2025)

šagićevih radova prisutna je težnja da se prikaže kontinuitet bosanskog plemstva od srednjeg vijeka pa do 20. stoljeća, pa je tako Bašagić pisao o masovnom prelasku na islam 1463. godine, posebno među “patarenima” i aristokracijom. Slično kao i ranije spomenuti Ferdo Šišić i Bašagić je bez čvrste argumentacije idealizirao položaj Bosne i njenog muslimanskog plemstva u okvirima Osmanskog Carstva nakon njenog osvajanja.⁷⁶ Nakon toga, Bašagić se osvrnuo i na veliki broj Hrvata s prostora Bosne i Hercegovine koji su napravili uspješne karijere u osmanskoj službi, istakavši pohvalne zabilješke turskog historičara Alia iz 16. stoljeća na račun, kako je to Bašagić zapisao: “Bošnjaka, koji se pribrajaju hrvatskom narodu”.⁷⁷ Kasim Gujić, poznati hercegovački novinar i aktivni zagovornik hrvatstva bosanskohercegovačkih muslimana, u *Kalendaru* za 1941. godinu napisao je rad o hrvatskom porijeklu begovskih porodica Kapetanovića, Filipovića, Ljubunčića i Firdusa.⁷⁸ Ovi radovi ne predstavljaju samo biografske prikaze, nego pravi primjer doprinosa predstavnika muslimanske inteligencije u kreiranju narativa kojim se prošlost muslimana, u kontekstu šire osmanske povijesti, prezentira kao dio hrvatske nacionalne povijesti. Bosanskohercegovački begovat afirmira se u njima kao *politički narod* zajednice koji ima kontinuitet sa srednjovjekovnim bosanskim plemstvom koje se očuvalo kroz osmanski period, da bi se u političkom kontekstu ranog 20. st. simbolično “vratio” u zamišljeni hrvatski povijesni i kulturno-civilizacijski krug.

O jednoj značajnoj ličnosti 16. stoljeća koja je djelovala na ovom području, Gazi Husrev-begu, u *Kalendaru* za 1931. godinu objavljena su dva rada čiji su autori Safvet-beg Bašagić i Hamdija Kreševljaković.⁷⁹ Obojica

⁷⁶ S. Bašagić, “Znameniti Hrvati”, 45.

⁷⁷ Isto.

⁷⁸ Kasim Gujić, “Hrvatsko podrijetlo begovskih familija u zapadnoj Bosni i Hercegovini”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar* 1941, Sarajevo: Napredak, 1940, br. 31, 97–110; O Kasimu Gujiću vidjeti: GUJIĆ, Kasim. *Hrvatski biografski leksikon (1983–2025), mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2025. <https://hbl.lzmk.hr/clanak/gujic-kasim>. (pristupljeno: 17.11.2025)

⁷⁹ Safvetbeg Bašagić, “Život i djela Gazi Husrevbega”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar* 1931, Sarajevo: Napredak, 1930, br. 20, 97–101; Hamdija Kreševljaković, “Gazi Husrevbeg”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar* 1931, Sarajevo: Napredak, 1930, br. 20, 101–113.

su na Gazi Husrev-bega uputili na kao najznačajniju osobu bosanskohercegovačke historije u periodu od 1463. do 1878. godine.⁸⁰ Kreševljaković, u mnogo opširnijem i konciznijem radu u odnosu na Bašagićev, period u kojem je Gazi Husrev-beg obavljao funkciju bosanskog sandžakbega romantičarski naziva i *zlatnim dobom Sarajevo*, a ta će sintagma i docnije imati široku upotrebu kako u literaturi tako i u javnom diskursu, pa je i bosanskohercegovačka osmanistkinja Behija Zlatar svoju knjigu o Sarajevu u XVI stoljeću nazvala *Zlatno doba Sarajevo*.⁸¹ Kreševljaković je u ovom radu čitatelje nastojao upoznati sa Gazi Husrev-begovim vakufima, donio je spisak istih, a posebnu pažnju posvetio je džamiji i medresi.⁸² U periodu od 1930. do 1932. godine Kreševljaković je objavio niz radova vezanih za ličnost Gazi Husrev-bega što je prije svega bilo rezultat rada na *Spomenici Gazihusrevbegove četiristo-godišnjice*, koju je 1932. godine izdala Islamska dionička štamparija, a na kojoj je Kreševljaković bio glavni saradnik. Zahvaljujući naporima ovog istraživača znanja o Gazi Husrev-begu su u ovom periodu značajno proširena,⁸³ ali se polako uspostavlja i muslimanska kultura pamćenja sa ključnim mjestima, ličnostima i događajima, znanjem kroz koje se zajednica *zamišlja*.⁸⁴

Kraći rad o Jurišićima u Bosni i Hrvatskoj u *Kalendaru* za 1934. godinu objavio je Petar Grgec.⁸⁵ Na tragu rezultata Bašagićevih istraživanja, Grgec je pisao o Suni Mustaj-paši, te o Jurišićima u 16. stoljeću.⁸⁶ Nakon što su u *Glasniku Zemaljskog muzeja* objavljeni radovi Karla Pezza “Gla-

⁸⁰ S. Bašagić, “Život i djela Gazi Husrevbega”, 97; H. Kreševljaković, “Gazi Husrevbeg”, 101.

⁸¹ H. Kreševljaković, “Gazi Husrevbeg”, 101; Vidjeti: Behija Zlatar, *Zlatno doba Sarajevo: (XVI stoljeće)*, Sarajevo: Svjetlost, 1996.

⁸² H. Kreševljaković, “Gazi Husrevbeg”, 104–109.

⁸³ Godine 2010. objavljeno je prvo izdanje, a 11 godina kasnije i drugo izdanje, opširne monografije o Gazi Husrev-begu autorice Behije Zlatar. Behija Zlatar, *Gazi Husrev-beg*, Sarajevo: Orijentalni institut, 2021, 8.

⁸⁴ Benedict Anderson, *Nacija: zamišljena zajednica*, Beograd: Biblioteka EPISTEME – Fond za otvoreno društvo, 1998.

⁸⁵ Petar Grgec, “Jurišići u Bosni i u Hrvatskoj”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar 1934*, Sarajevo: Napredak, 1933, br. 23, 172–174.

⁸⁶ Isto.

soviti Bošnjak: Osman-paša Pazvanoglija”, 1891. godine, i Vjekoslava Jelavića “Pazvan-Oglu od Vidina (Izvjješće francuskoga pukovnika Meriage.)”, 1905. godine, interes za ovu ličnost nije prestala te je u *Kalendaru* za 1912. godinu Ivan Jablanović objavio rad o Osman-paši Pazvantoglu-u.⁸⁷ Povod autoru da se pozabavi ovom ličnošću bila je činjenica da je Osman-paša “starinom Bosanac, list naše gore, čovjek naše krvi i jezika”,⁸⁸ te što je posebno značajno – jedan od najvećih unutrašnjih protivnika Porte svog vremena, zbog čega sukobi ove dvije strane zauzimaju centralno mjesto u Jablanovićevom radu. Osman-paša nakon 1912. godine i rada Ivana Jablanovića nije često nalazio mjesta u historiografskim radovima nastalim u Bosni i Hercegovini, što je s jedne strane bilo rezultatom toga da se njegova aktivnost nije direktno doticala prostora Bosne i Hercegovine, dok je, s druge strane, u posljednjih stotinu godina općenito jako mali broj bosanskohercegovačkih historičara koji su se u svojim radovima doticali prelaza iz 18. u 19. stoljeće.⁸⁹

U *Kalendaru* nisu izostali ni radovi o Husein-kapetanu Gradašćeviću, pa je u broju za 1932. godinu objavljen rad Hamdije Kreševljakovića “Husein kapetan Gradašćević – Zmaj od Bosne”, povodom obilježavanja 100-te

⁸⁷ Ivan Jablanović, “Jurišići u Bosni i u Hrvatskoj”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar 1912*, Sarajevo: Napredak, 1911, br. 6, 76–91.

⁸⁸ Isto, 76.

⁸⁹ Izuzetak predstavlja rad Senaida Hadžića, objavljen 2018. godine “Osman Pazvantoglu iz Donje Tuzle: buntovnik i pokajnik”. Autor se u ovom radu, izuzev uključivanja podataka iz literature objavljene u međuvremenu na stranim jezicima, nije značajnije odmakao od rezultata koji su predstavljeni u bosanskohercegovačkoj periodici u prve dvije decenije 20. stoljeća. Tako da je rad Vjekoslava Jelavića i dalje najvrijedniji prilog biografiji Omer-paše objavljen na prostoru Bosne i Hercegovine. Vidjeti: Senaid Hadžić, “Osman Pazvantoglu iz Donje Tuzle: buntovnik i pokajnik”, u: *Arhivska praksa*, Tuzla: JU Arhiv Tuzlanskog kantona, 2018, br. 21, 7–16; U *Kalendaru* za 1945. godinu Alfred Makanec piše o Sulejman-paši Skopljaku i njegovoj ulozi u srpskim ustancima početkom 19. stoljeća, te prenosi nekoliko opisa i pisama u kojima se spominje Bosna. Alfred Makanec, “Sulejman-paša Skopljak”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar 1945*, Sarajevo: Napredak, 1944, br. 35, 79–89; O Alfredu Makanecu vidjeti: MAKANEC, Alfred. *Hrvatski biografski leksikon (1983–2025), mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2025. <https://hbl.lzmk.hr/clanak/makanec-alfred>. (pristupljeno: 17. 11. 2025)

godišnjice od njegovog pokreta.⁹⁰ Riječ je svakako o jednom od najznačajnijih Kreševljakovićevih radova, a koliko je ovom autoru bilo stalo da se usavršava i popravlja svoje radove potvrđuju i dva pisma koja je tokom 1931. i 1932. godine poslao u Zagreb, Ferdi Šišiću, moleći ga da mu ponudi iskreno mišljenje o kvalitetu njegovog rada “bez obzira na to, da li je ova radnja uspjela ili nije”.⁹¹ U prvom dijelu rada Kreševljaković je pisao o značaju i moći kapetana, uz napomenu da je Bosna i za vrijeme vladavine Osmanlija zadržala svoj slavenski karakter, s tim da i on spominje teško dokaziv masovan prelazak na islam “patarenskog plemstva” 1463. godine što je vjerovatno bilo rezultatom utjecaja Šišićevih i Bašagićevih tvrdnji na Kreševljakovićevo djelo.⁹² Kreševljaković je u drugom dijelu rada naveo da je bosansko plemstvo bilo izuzetno konzervativno i da je teško prihvatilo reforme, pa je tako iznio mišljenje da je pokret Husein-kapetana bio pokret protiv reformi kojem je jedan od glavnih ciljeva bila nezavisnost Bosne.⁹³ Ostatak ovog rada posvećen je pokretu Husein-kapetana i njegovoj borbi protiv osmanskih vlasti, te posljedicama sukoba.⁹⁴ Ovaj Kreševljakovićev rad je u toku 1931. godine objavljen i kao kraća knjiga,⁹⁵ koju će u svom “Prilogu izučavanju Pokreta Husein-kapetana” u *Kalendaru* za 1934. godine Fehim Spaho ocijeniti kao “najbolju radnju” nastalu na tu temu.⁹⁶ Spaho

⁹⁰ Hamdija Kreševljaković, “Husein kapetan Gradašćević – Zmaj od Bosne (Uz 100-godišnjicu njegova pokreta.)”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar 1932*, Sarajevo: HKD Napredak, 1931, br. 21, 105–131.

⁹¹ A HAZU, Osobni fond Ferde Šišića, 61 – XIII – A (Pisma raznih korespondenata Šišića), Pisma Hamdije Kreševljakovića Ferdi Šišiću (16K – 7,8), 6. 12. 1931, 12. 3. 1932.

⁹² H. Kreševljaković, “Husein kapetan Gradašćević”, 105–106.

⁹³ Isto, 107–110.

⁹⁴ Isto, 110–131.

⁹⁵ Hamdija Kreševljaković, *Husein kapetan Gradašćević – Zmaj od Bosne*, Sarajevo: Hrvatska tiskara, 1931.

⁹⁶ Fehim Spaho, “Još jedan neobjavljen dokumenat iz pokreta Husein-kapetana Gradašćevića”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar 1934*, Sarajevo: Napredak, 1933, br. 23, 71; Prilikom osvrta na Kreševljakovićeve radove o Huseinu-kapetanu Ahmet S. Aličić u svom djelu smatra da je riječ o prigodnim obraćanjima povodom godišnjica “bez pretenzija da donese nešto novo ili da pokaže da je taj Pokret imao i neke druge vrijednosti osim običnog bunta”. Osim toga, kritizirao je korištene izraze “janičarski duh Bosne”, a posebno “čisti hrvatski jezik Bošnjaka”. Kako je Kreševlja-

je u svom prilogu donio prevod, do tog trenutka nepoznate, bujuruldiije koju je Kara Mahmud-paša uputio iz Goražda u Sarajevo, a njen sadržaj autoru je poslužio da donese zaključak da su se za vrijeme trajanja *Pokreta* osmanski dužnosnici služili “intrigama i neistinama” s ciljem da narod privuku na svoju stranu.⁹⁷ Slično kao Kreševljaković, i Spaho je *Pokret* Husein-kapetana vidio prvenstveno kao antireformski.⁹⁸

U *Kalendaru* je objavljeno i nekoliko radova u kojima se spominju poznate ličnosti osmanske historije – poput onih o trovanju Mehmeda II i bosanskog paše, o posjeti Evlije Čelebije Nikoli Šubiću Zrinskom i o Omer-paši Latasu – ali se isti skoro nikako ne dotiču prostora Bosne i Hercegovine.⁹⁹

kovićeva ocjena Pokreta na tragu Bašagićeve Aličić je ne smatra relevantnom, te ga ne svrstava u red autora za koje misli da su unaprijedili izučavanje navedene teme. Ipak, ovdje trebamo imati na umu da je Aličićovo djelo isto snažno obilježeno vremenom u kojem je nastalo i da se mnogi Aličićevi zaključci mogu staviti pod znak pitanja. U skladu s time ne iznenađuje što je njegovo viđenje određenih stvari dijametralno suprotno od viđenja bosanskohercegovačkih muslimana koji su se bavili historijom u prvoj polovini 20. st. ali ta činjenica upućuje na preobrazbe znanja u skladu sa i pod pritiskom konteksta. Kreševljakovićeve radove koristio je Husnija Kamberović prilikom pisanja Gradašćevičeve biografije, ukazujući na određena tačna i pogrešna Kreševljakovićeva tumačenja, ali ne ulazeći u ocjenu njegovih radova. Kreševljakovićeva pisanja o Pokretu za autonomiju prokomentirala je i Fatma Sel Turhan koja smatra da je Kreševljaković bio mnogo oprezniji kada je pisao o Pokretu za razliku od Aličića, te u skladu s tim i sam Pokret nije predstavljao kao nacionalni. Ono što Turhan zamjera Kreševljakoviću jeste nepozivanje na osmanske arhivske dokumente u fusnotama. Također, treba imati na umu da je pogled na Pokret Husein-kapetana različit u djelima Ahmeta S. Aličića i Fatme Sel Turhan, te je zbog toga razumljivo zašto Kreševljakovićeve radove o Huseinu-kapetanu i Pokretu promatraju na drugačiji način. Vidjeti: Ahmed Aličić, *Pokret za autonomiju Bosne od 1831. do 1832. godine*, Sarajevo: Orijentalni institut, 1996, 29–30; Husnija Kamberović, *Husein-kapetan Gradašćević (1802-1834). Politička biografija. Uz dvjestotu godišnjicu rođenja*, Gradačac: BZK Preporod Gradačac, 2002, 8, 16, 19, 22; Fatma Sel Turhan, *The Ottoman Empire and the Bosnian Uprising. Janissaries, Modernisation and Rebellion in the Nineteenth Century*, London – New York: I.B. Tauris, 2014, 23.

⁹⁷ F. Spaho, “Još jedan neobjavljen dokumenat”, 71–73; O Fehimu Spahi vidjeti: Spaho, Fehim. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013.–2025. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/spaho-fehim>. (pristupljeno: 17. 11. 2025)

⁹⁸ F. Spaho, “Još jedan neobjavljen dokumenat”, 71–73.

⁹⁹ Fehim Spaho, “Evlija Čelebija kod Zrinskog”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar 1932*, Sarajevo: Napredak, 1931, br. 21, 58–66; Ante Šimčik, “Osnove za trovanje Mehmeda II. i paše bosanskog prihvaćene od mletačke republike”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar 1932*, Sarajevo:

Nekoliko radova u *Kalendaru* posvećeno je i Ivanu Franji Jukiću i obrazovanju katolika za vrijeme osmanske uprave. Već u drugom broju, za 1908. godinu, Tugomir Alaupović napisao je tekst “Fra Ivan Frano Jukić: Slavoljub Banjalučanin” o ilirskoj ideji i aktivnostima Ivana Franje Jukića,¹⁰⁰ da bi potom Hamdija Kreševljaković u *Kalendaru* za 1924. godinu pisao o Jukićevoj, ali i o ulozi drugih franjevacu u procesu popularizacije ideje školstva u Bosni.¹⁰¹ Godine 1916. Julijan Jelenić je objavio rad “Postanak i razvoj analfabetskih tečajeva u Bosni i Hercegovini”, o tečajevima čitanja i pisanja na prostoru Bosne i Hercegovine, koje je doveo u vezu s pokretima školstva koji su se razvijali u Hasburškoj Monarhiji za vrijeme Marije Terezije i Josipa II. Akcenat je stavio na doprinos bosanskih franjevacu u tom poslu, posebice fra Augustina Miletića.¹⁰² U *Kalendaru* za 1935. godinu objavljena su i dva rada vezana uz temu obrazovanja. I. Koprivčević je pisao o bosanskim franjevcima koji su se školovali u Slavoniji,¹⁰³ dok je Nikola Žic napisao rad “Pridbrojnici na Matićev Račun od 1827”.¹⁰⁴

Napredak, 1931, br. 21, 58–66; Ivan Esih, “Serdar Ekrem Omer-paša Latas: Novi podaci prema bugarskim i grčkim izvorima”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar 1935*, Sarajevo: Napredak, 1934, br. 25, 221–227; O Ivanu Esihu vidjeti: ESIH, Ivan. *Hrvatski biografski leksikon (1983–2025), mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2025. <https://hbl.lzmk.hr/clanak/esih-ivan-publicist>. (pristupljeno: 17. 11. 2025)

¹⁰⁰ Tugomir Alaupović, “Fra Ivan Frano Jukić: Slavoljub Banjalučanin”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar 1908*, Sarajevo: Napredak, 1907, br. 2, 37–48; O Tugomiru Alaupoviću vidjeti: ALAUPOVIĆ, Tugomir. *Hrvatski biografski leksikon (1983–2025), mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2025. <https://hbl.lzmk.hr/clanak/alaupovic-tugomir-pjesnik>. (pristupljeno: 17.11.2025)

¹⁰¹ Hamdija Kreševljaković, “Jukić i pučke škole u Bosni”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar 1924*, Sarajevo: Napredak, 1923, br. 13, 65–72.

¹⁰² Julijan Jelenić, “Postanak i razvoj analfabetskih tečajeva u Bosni i Hercegovini”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar 1916*, Sarajevo: Napredak, 1915, br. 10, 120–124; O Julijanu Jeleniću vidjeti: JELENIĆ, Julijan. *Hrvatski biografski leksikon (1983–2025), mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2025. <https://hbl.lzmk.hr/clanak/jelenic-julijan>. (pristupljeno: 17. 11. 2025)

¹⁰³ I. Koprivčević, “Bosanski franjevci na studijama u Slavoniji”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar 1935*, Sarajevo: Napredak, 1934, br. 24, 142–145.

¹⁰⁴ Nikola Žic, “‘Pridbrojnici’ na Matićev ‘Račun’ od 1827”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar 1935*, Sarajevo: Napredak, 1934, br. 25, 159–168.

Popularne su bile i ličnosti bosanskih katolika iz 19. stoljeća koje su iskazivale bunt prema osmanskim vlastima. Tako je Ivan A. Miličević pisao o ulozi župnika u Ravnu, Ivana Musića, u bosanskohercegovačkom ustanku (1875–1878),¹⁰⁵ dok je iz rada Tihomira Zubca moguće saznati nešto više informacija o hajduku Andriji Šimiću i njegovim aktivnostima pred kraj osmanske vladavine na prostoru Bosne i Hercegovine.¹⁰⁶ Ustanka se dotiče i rad Julijana Jelenića “Dva značajna pohoda”, o pohodima Franje Josipa u Dalmaciju i biskupa Štrosmajera u Tolisu, gdje se opširnije upoznaju sa stanjem katolika u Bosanskom vilajetu.¹⁰⁷

Osim navedenog, objavljen je još niz kraćih priloga koji tretiraju teme iz posljednjeg stoljeća osmanske uprave u Bosanskom ejaletu/vilajetu. Hamdija Kreševljaković napisao je pregledan rad o novinarstvu i listovima koji su izlazili na prostoru Bosne i Hercegovine prije okupacije,¹⁰⁸ a slične je tematike i rad Leona Petrovića o prvoj hrvatskoj štampariji u Bosni i Hercegovini.¹⁰⁹ Alfred Makanec je prezentirao interesantnu korespondenciju bana Jelačića i pograničnih kapetana te drugih uglednika iz Bosne, kao i izvještaj potpukovnika Benka iz Sarajeva, koji je 1832. godine uputio hrvatskom banu Franji Vlašiću.¹¹⁰ Rastko Drljić čitateljima je predstavio izvještaj fra Martina Nedića o stanju raje u Bosni 1858. godine i informacije o Bosni prisutne u privatnoj korespondenciji između braće Brlića iz Slavenskog

¹⁰⁵ Ivan A. Miličević, “U Ravnom prije 330 i prije 60 godina: O šestdesetogodišnjici hercegovačkog ustanka pod don Ivanom Musićem”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar 1935*, Sarajevo: Napredak, 1934, br. 25, 192–200.

¹⁰⁶ Tihomir Zubac, “Hajduk Andrija Šimić (1833–1905)”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar 1941*, Sarajevo: Napredak, 1940, br. 31, 192–200.

¹⁰⁷ Julijan Jelenić, “Dva značajna pohoda”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar 1917*, Sarajevo: Napredak, 1916, br. 11, 75–80.

¹⁰⁸ Hamdija Kreševljaković, “Novinarstvo u Herceg-Bosni prije okupacije”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar 1923*, Sarajevo: Napredak, 1922, br. 12, 88–99.

¹⁰⁹ Leo Petrović, “Prva hrvatska tiskara u Bosni i Hercegovini”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar 1938*, Sarajevo: Napredak, 1937, br. 28, 57–71.

¹¹⁰ Alfred Makanec, “Veze bana Jelačića s Bosnom”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar 1935*, Sarajevo: Napredak, 1934, br. 25, 201–204; Alfred Makanec, “Jedno zanimljivo izvješće potpukovnika Benka iz Sarajeva 15. kolovoza 1832. hrvatskom banu Vlašiću”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar 1937*, Sarajevo: Napredak, 1936, br. 27, 79–81.

Broda,¹¹¹ dok je Rudolf Horvat u radu “Iz nedavne prošlosti Bosne” objavio dva dokumenta: opis nepoznatog Hrvata iz Bosne o stanju obrtnika 1865. godine u Sarajevu i izvještaj Grga Martića iz 1865. godine o početku gradnje katoličke škole u Sarajevu.¹¹² Stjepan Antoljak svoj rad objavljen u *Kalendaru* za 1942. godinu posvetio je velikom požaru u Sarajevu, u maju 1852. godine.¹¹³ Objavljen je i niz narodnih predaja i pjesama historijske tematike za osmanski period.

Kao što se može vidjeti na temelju tematskih okvira radova predstavljениh u ovom poglavlju, a objavljenih u Napretkovom *Kalendaru*, u historio-grafskoj obradi osmanskog perioda bosanske povijesti prisutna je tendencija afirmiranja povijesti Osmanske države i objašnjenja njenih razvojnih faza, kao i povijesne vidljivosti muslimanske zajednice pod pokrovom hrvatske nacionalne ideje, posebice njenog vodećeg sloja. U tom smislu bitno je naglasiti da je dio radova posvećenih (re)konstrukciji političke povijesti

¹¹¹ Rastko Drljić, “Izvještaj fra Martina Nedića o stanju raje u Bosni 1858. godine”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar 1935*, Sarajevo: Napredak, 1934, br. 25, 228–231; Rastko Drljić, “Iz dokumenata ljubavi prekosavskih Hrvata prema Bosni”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar 1941*, Sarajevo: Napredak, 1940, br. 31, 174–180; Vlasta Švoger u svom radu “Martin Nedić o prilikama u Bosni i Hercegovini sredinom 19. stoljeća” ne osvrće se konkretno na ovaj rad, ali se u par navrata poziva na Drljićevo djelo *Prvi Ilir Bosne fra Martin Nedić 1810–1895*, objavljeno u Sarajevu 1940. godine gdje je uz obrazloženje navela da je to “temeljno monografsko djelo o Martinu Nediću”. Vrijedi spomenuti i da je u Orašju 2020. godine objavljena zbirka Nedićevih članaka o stanju u Bosni publiciranih u periodu od 1838. do 1855. godine. Vidjeti: Vlasta Švoger, “Martin Nedić o prilikama u Bosni i Hercegovini sredinom 19. stoljeća”, u: *Historijski zbornik*, Zagreb: Društvo za hrvatsku povjesnicu, 2012, br. 65-2, 387; *S bosanske granice: Dopisi i izvještaji fra Martina Nedića o stanju u Bosni i Hercegovini objavljeni u Gajevim Novinama 1838. – 1855*, ur. Marko Matolić, Orašje: Centar za kulturu, 2020; O Rastislavu Drljiću vidjeti: Drljić, Rastislav. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013.–2025. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/drljic-rastislav>. (pristupljeno: 17. 11. 2025)

¹¹² Rudolf Horvat, “Iz nedavne prošlosti Bosne”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar 1938*, Sarajevo: Napredak, 1937, br. 28, 108–113; O Rudolfu Horvatu vidjeti: HORVAT, Rudolf. *Hrvatski biografski leksikon (1983–2025), mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2025. <https://hbl.lzmk.hr/clanak/7877>. (pristupljeno: 17. 11. 2025)

¹¹³ Stjepan Antoljak, “Veliki požar u Sarajevu (23.–24. svibnja 1852.)”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar 1942*, Sarajevo: Napredak, 1941, br. 32, 87–90; O Stjepanu Antoljaku vidjeti: ANTO-LJAK, Stjepan. *Hrvatski biografski leksikon (1983–2025), mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2025. <https://hbl.lzmk.hr/clanak/antoljak-stjepan>. (pristupljeno: 17. 11. 2025)

Bosne u osmansko doba služio svojevrstnom kreiranju kolektivnog pamćenja muslimanske zajednice, sa definiranim mjestima sjećanja i učitanim značenjima koji se u kasnijem razdoblju, novim znanstvenim istraživanjima prevazilaze ali ponekad i opstaju i reproduciraju se, čime postaju integralnim dijelom strukturiranog nacionalnog narativa o povijesti kolektiva (*Zlatno doba Sarajeva*). Istovremeno, uz navedene tematske preokupacije, javljaju se i one potaknute idejom nacionalne države, bratske srodnosti naroda na slavenskom Jugu te s ciljem rješenja Istočnog pitanja, a posvećene patnjama kršćanskog stanovništva pod osmanskom vlašću.

Ipak, povijest osmanske Bosne na stranicama Napretkovog *Kalendar*a ne može se svesti samo na idejno-političku dimenziju uvjetovanu kontekstom jer se u navedenom procesu počela rađati i moderna historijska znanost pionirski okupirana iznenađujuće raznolikim temama iz društvene povijesti, te utemeljena na izvornoj građi.

Razdoblje novije povijesti Bosne i Hercegovine u Napretkovom *Kalendaru*

U *Kalendaru* je objavljen i jedan dio tekstova koji su svojom tematikom obuhvatali ključna pitanja i događaje “novije” povijesti, pri čemu su autori priloga prošlost sagledavali kao sudionici zbivanja o kojima su pisali. Ti se prilozi u pravilu odnose na period od austrougarske okupacije Bosne i Hercegovine pa do prestanka publiciranja *Kalendar*a. Poseban značaj imaju radovi koji su nastali u međuratnom razdoblju s tematskim fokusom na austrougarsku okupaciju. Njihova vrijednost ponajprije leži u tome što autori, kao neposredni svjedoci, pružaju dragocjene uvide u svakodnevni život tokom okupacije Bosne i Hercegovine. Takve informacije su rijetke, naročito kada je riječ o ranijim periodima prošlosti, što ovim tekstovima daje posebnu dokumentarnu vrijednost.¹¹⁴ Jedan primjer takvog rada je i

¹¹⁴ A. H. Kulijer, “U doba okupacije Sarajeva, 1878”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar 1929*, Sarajevo: Napredak, 1928, br. 18, 98–107; Rastko Drljić, “Okupacija Bosne prema bilješkama Luke Senjaka I fra Jake Baltića”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar 1938*, Sarajevo: Napredak, 1937, br. 27, 153–159.

onaj koji donosi priču o Alfredu Jensenu, švedskom putopiscu koji je u više navrata putovao Bosnom i Hercegovinom, a njegove zabilješke, bogate podacima vezanim za austrijsku politiku i prosvjetne prilike u Bosni i Hercegovini u autrougarskom periodu, prvobitno su objavljene u listu *Göteborgs Handels*.¹¹⁵

Radovi vezani za Prvi svjetski rat možda su i najbolji primjer kako je politička klima u određenim fazama određivala sadržaj *Kalendara*. Već od *Kalendara* za 1915. godinu, s obzirom na novonastale okolnosti, vidljiva je propagandna uloga dobrog dijela sadržaja ove Napretkove publikacije. Tekstovi su bili u velikoj mjeri podređeni afirmaciji i odobravanju rata za koji se navodi da “ovaj domovini nametnut (rat) jest dobar i pravedan”,¹¹⁶ kao i minimiziranju neprijatelja, veličanju Franca Ferdinanda i službenog diskursa Austro-Ugarske Monarhije u tom periodu. U članku “Svijetli dani s krvavim zapadom” detaljno je ispraćen put Franca Ferdinanda i Sofije, uz nastojanje da se istakne podrška Hrvata koju su tada iskazivali *Njegovom Veličanstvu* i njegovoj posjeti “Dalmaciji, Hercegovini i Bosni”, a “koje je On toliko volio”.¹¹⁷ Učesnici Atentata prikazivani su krajnje negativno te im se, bez ikakvog pokušaja propitivanja njihovog djelovanja, dodjeljuju različiti negativni atributi poput “počinitelj bogumskog djela” što se odnosilo na Nedeljka Čabrinovića ili “odurni zločinac” na Gavrila Principa, koji je “jedva ostao živ od bijesa najbližih”.¹¹⁸ S druge strane, nastojala se istaknuti plemenitost i ljubav Franca Ferdinanda prema Bosni i Hercegovini i “junačkom Hrvatskom narodu” kojem su trebali “oživjeti dani Tomislava

¹¹⁵ Franjo Bučar, “Alfred Jensen kroz Bosnu i Hercegovinu”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar 1935*, Sarajevo: Napredak, 1934, br. 24, 217–220; O Franji Bučaru vidjeti: BUČAR, Franjo. *Hrvatski biografski leksikon (1983–2025), mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2025. <https://hbl.lzmk.hr/clanak/bucar-franjo>. (pristupljeno: 17. 11. 2025)

¹¹⁶ Franjo Josip, Stjepan Tisza, “Mjesec dana iza sarajevskog atentata”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar 1915*, Sarajevo: Napredak, 1914, br. 9, 154.

¹¹⁷ Nepoznat autor, “Svijetli dani s krvavim zapadom”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar 1915*, Sarajevo: Napredak, 1914, br. 9, 63.

¹¹⁸ Isto, 69–70.

kralja”, ali je to spriječila “hajdučka srpska ruka”.¹¹⁹ Značajno mjesto dobili su i kraći tekstovi koji su predstavljali neku vrstu “izvještaja s ratišta” u kojima se govori o različitim temama, između ostalog, o hrabrosti i ratničkoj motivaciji “Hrvata Bošnjaka” koji su napadajući neprijatelja uzvikivali ime na cara Franje Josipa i pozivali na osvetu za Ferdinanda i Sofiju.¹²⁰ Tematska usmjerenost na Prvi svjetski rat u *Kalendaru* Napretka za 1915. godinu nastavljena je i u naredna dva broja, u kojima su objavljivani izvještaji o detaljima rata, prezentirani austrougarski i njemački uspjesi na frontovima i porazi Rusije, te donošene informacije o palim bosanskohercegovačkim vojnicima u redovima austrougarske vojske.¹²¹ Takav kontinuitet izvještavanja prekinut je kada Napredak počinje djelovati u okviru novoformirane Kraljevine Srba Hrvata i Slovenaca.

U periodu monarhističke Jugoslavije dominiraju radovi koji se odnose na srednjovjekovni i osmanski period bosanskohercegovačke prošlosti, dok o temama iz “novije” povijesti gotovo nema riječi. Takav je razvoj *Kalendar* razumljiv ukoliko se uzme u obzir ideološka suprotstavljenost režima Kraljevine Jugoslavije i HKD Napretka kao društva koje je bilo eksponent i prisan saradnik hrvatske nacionalne politike ovog perioda. To potvrđuje i činjenica da je *Kalendar* za 1930. godinu bio zaplijenjen od

¹¹⁹ Nepoznat autor, “Svijetli dani s krvavim zapadom”, 85.

¹²⁰ Nepoznat autor, “Kako idu Hrvati Bošnjaci u boj”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar 1915*, Sarajevo: Napredak, 1914, br. 9, 194.

¹²¹ U brojevima koji su bili publicirani u ratnom periodu zastupljeni su tekstovi različitog karaktera koji svojom sadržinom kreiraju opravdavajući narativ o ratu, pogledati: Mirko Jurkić, “Povratak. 1915.”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar 1916*, Sarajevo: Napredak, 1915, br. 10, 85–91; Pribilježio fra. N. D. V., “Pjesma ranjenika sestri”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar 1916*, Sarajevo: Napredak, 1915, br. 10, 83–84; Nepoznat autor, “Godina dana rata”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar 1916*, Sarajevo: Napredak, 1915, br. 10, 184–213; Nepoznat autor, “Ratna kronika (Od 1. kolovoza 1914. do 31. rujna 1915.)”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar 1916*, Sarajevo: Napredak, 1915, br. 10, 214–228; M. Juranović, “Dvije godine rata”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar 1917*, Sarajevo: Napredak, 1916, br. 11, 100–146; Nepoznat autor, “Nekoji pali hrvatski junaci iz Bosne i Hercegovine”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar 1917*, Sarajevo: Napredak, 1916, br. 11, 149–152; Nepoznat autor, “Nekoji odlikovani hrvatski junaci iz Bosne i Hercegovine”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar 1917*, Sarajevo: Napredak, 1916, br. 11, 153–158.

strane policije zbog promoviranja hrvatskog nacionalizma.¹²² Ovaj je broj bio pripreman tokom 1929. godine kada je na snagu stupio Zakon o nazivu i podjeli Kraljevine na upravna područja, kojim je započet period “integralnog jugoslavenstva” i koji je donesen s ciljem suzbijanja i ograničavanja političkih stranaka, organizacija i svakog oblika okupljanja sa nacionalnim predznakom.¹²³

U kasnijim fazama svoga djelovanja *Kalendar* je bio gotovo potpuno instrumentaliziran i korišten za režimske svrhe kreiranja i podupiranja ideologije koju je u toku Drugog svjetskog rata propagirao ustaški režim. Jedan od tekstova koji to potvrđuju jeste rad Marka Perojevića “Župe Nezavisne Države Hrvatske”, u kojem je administrativno uređenje NDH kroz “velike župe” opisano kao ono koje podsjeća “na staru državnu razdiobu Hrvatske”, a “novim državnim uređenjem oživjeti će stara hrvatska slava, blagostanje i sreća”.¹²⁴ Slične tendencije vidljive su i u tekstu “Agrarni problemi Bosne i Hercegovine”, u kojem se, naročito u dijelu s podnaslovom “Poviestni razvoj zemljovlastničkih odnosa” mogu pronaći mnogobrojne ideološki i politički motivirane interpretacije povijesti agrarnog pitanja u Bosni i Hercegovini,¹²⁵ koje je samo po sebi decenijama bilo kamen spoticanja nacionalnih politika u zemlji, te je sve do kraja Drugog svjetskog rata ostalo jedan od ključnih političkih i međunacionalnih problema. U *Kalendaru* se u ovom razdoblju mogu pronaći i radovi koji, iako naizgled istraživačkog karaktera, u suštini ne posjeduju stvarnu historiografsku vrijednost,

¹²² T. Išek, “Kalendar”, 43.

¹²³ Više u: Adnan Jahić, “Sve za (domi)naciju. Politička kretanja između dva svjetska rata”, u: *Bosna i Hercegovina u XX stoljeću (1918–1945)*, knj. V, ur. Adnan Jahić – Sanja Gladanac Petrović, Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu – Institut za historiju, 2023, 55.

¹²⁴ Marko Perojević, “Župe Nezavisne Države Hrvatske”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar 1942*, Sarajevo: Napredak, 1941, br. 31, 98; O Marku Perojeviću vidjeti: Perojević, Marko. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013.–2025. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/perojevic-marko>. (pristupljeno: 17. 11. 2025)

¹²⁵ Ivan Šmalcelj, “Agrarni problemi Bosne i Hercegovine”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar 1945*, Sarajevo: Napredak, 1944, br. 35, 45–58; O Ivanu Šmalcelju vidjeti: Šmalcelj, Ivan. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013.–2025. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/smalcelj-ivan>. (pristupljeno: 17. 11. 2025)

već prvenstveno služe ciljevima tadašnjeg ustaškog režima. Primjer je tekst “Bradina i njezina okolica. Zanimljivosti iz rodnog kraja našeg Poglavnika”, čiji je autor Husejn Dubravić.¹²⁶ U njemu autor predstavlja historijat razvoja ovog mjesta ukazujući na značaj željezničke pruge za njegov razvoj i slične podatke. Radi se u suštini o tekstu kojim se rodno mjesto ustaškog vođe Ante Pavelića nastojalo prikazati u što pozitivnijem svjetlu, mjestimično bez ikakvog faktografskog oslonca.

Gotovo u svakom *Kalendaru* pažnja se posvećivala godišnjicama različitog karaktera koje su od strane uredništva prepoznate važnim u hrvatskoj povijesti. Najčešće su obilježavane godišnjice rođenja i smrti intelektualaca, javnih i kulturnih djelatnika,¹²⁷ te godišnjice vezane za povijest Napretka,

¹²⁶ Husejn Dubravić, “Bradina i njezina okolica. Zanimljivosti iz rodnog kraja našeg Poglavnika”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar 1944*, Sarajevo: Napredak, 1943, br. 34, 80–83; O Husejnu Dubraviću vidjeti: DUBRAVIĆ ĐOGO, Husein. *Hrvatski biografski leksikon (1983–2025), mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2025. <https://hbl.lzmk.hr/clanak/dubravica-djogo-husein>. (pristupljeno: 17. 11. 2025)

¹²⁷ Izdvajamo: Julian Jelenić, “Fra. Martin Nedić. (O stotoj godišnjici rođenja.)”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar 1911*, Sarajevo: Napredak, 1910, br. 5, 92–100; Ivan Milićević, “O 100-godišnjici rođenja dr. Ante Starčevića”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar 1924*, Sarajevo: Napredak, 1923, br. 13, 72–76; A. O., “1000-godišnjica hrvatskog kraljevstva”, *Napredak. Hrvatski narodni kalendar 1925*, Sarajevo: Napredak, 1924, br. 14, 22–23; Nepoznat autor, “Proslava 25-godišnjice smrti fra. Grge Martića”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar 1931*, Sarajevo: Napredak, 1929, br. 20, 24–25; Alija Nametak, “Dr. Safvetbeg Bašagić”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar 1931*, Sarajevo: Napredak, 1929, br. 20, 123–126; A. M., “O 60-godišnjici vrhbosanskog nadbiskupa dra Ivana Šarića”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar 1932*, Sarajevo: Napredak, 1931, br. 21, 30–33; Nikola Zvonimir Bjelovučić, “Dr. Eugen Kvaternik. O 60-godišnjici smrti”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar 1932*, Sarajevo: Napredak, 1931, br. 21, 34–38; Oto Knezović, “15-god. smrti fra Didaka Buntića”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar 1937*, Sarajevo: Napredak, 1936, br. 27, 228–233; Nepoznat autor, “Stjepan Radić. Desetogodišnjica smrti”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar 1938*, Sarajevo: Napredak, 1937, br. 28, 19–21; Ivan Milićević, “Fra Grga Martić”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar 1937*, Sarajevo: Napredak, 1936, br. 27, 23–33; Ivan Milićević, “Nekoliko uspomena o 40-godišnjici smrti dra Ante Starčevića”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar 1937*, Sarajevo: Napredak, 1936, br. 27, 23–32; Josip Koprivčić, “Josip Stadler. Na spomen 60-godišnjice osnutka crkvene hierarhije u Bosni i Hercegovini”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar 1942*, Sarajevo: Napredak, 1941, br. 32, 104–111; Ivan A. Milićević, “Marko Perojević. Slikar hrvatske prošlosti”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar 1944*, Sarajevo: Napredak, 1944, br. 34, 141–147; A. Mulahalilović, “Silvije Strahimir Kranjčević. Povodom 38-godišnjice smrti”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar 1947*, Sarajevo: Napredak, 1946, br. 37, 59–63.

ali i drugih hrvatskih društava i institucija.¹²⁸ Tako je povodom 60-godišnjice osnutka crkvene hijerarhije u Bosni i Hercegovini tekst o Josipu Stadleru napisao Josip Koprivčić. U njemu je, između ostalog, napisao da je Stadler sa svojom deputacijom prilikom posjete caru Franji Josipu, a povodom austro-ugarske aneksije Bosne i Hercegovine, htio u pozdravnom govoru izraziti svoju želju “da se Bosna sjedini sa Dalmacijom i Hrvatskom u jedno državno tijelo, dakle da se osnuje hrvatska država”, ali mu je to bilo zabranjeno.¹²⁹ Također, tekst povodom godišnjice smrti historičara Marka Perojevića može poslužiti kao primjer načina na koji se instrumentalizirao intelektualni autoritet osobe, a da se pri tom širila i propagandna poruka. Autor teksta Ivan A. Milićević opisao je Perojevića na idući način: “Marko je opet uzeo pero u ruke, te je pribirao svoje bogate bilješke i obradljivao pojedine radnje, kojima osvjetljuje prošlost hrvatsku. Osobito mu je na srcu prošlost rodnoga mu Trogira, koji je bio i jest hrvatski. Tim se Marko ponosio i nije čudo, da su mu suze potekle, kada je čuo, da je hinbeni ‘saveznik’ odmah od naše mlade, a u istinu najstarije države u Europi odkinuo najljepše neke gradove naše i otoke. Isto je onako lio suze žalosti, kao što smo obojica zajedno plakali od prevelike radosti na glas o proglašenju Nezavisne Države Hrvatske.”¹³⁰ Ovaj tekst Perojevića nije predstavljao samo kao historičara i intelektualca nego kao emocionalno i nacionalno angažiranu ličnost čiji se rad kroz jedan krajnje sentimentalni ton koristi za promicanje ideološke poruke.

¹²⁸ Izdvajamo: Ivan Dujmušić, “Zlatni jubilej Nadbiskupije Vrhbosanske”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar 1932*, Sarajevo: Napredak, 1931, br. 21, 22–23; P. H., “50-godišnjica travničke gimnazije”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar 1932*, Sarajevo: Napredak, 1931, br. 21, 68–70; “O 40-godišnjici Hrvatskog pjevačkog društva ‘Trebević’ u Sarajevu”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar 1934*, Sarajevo: Napredak, 1933, br. 23, 203–204; Stjepan Iljić, “U slavu 25-godišnjice osnutka Hrvatskog pjevačkog društva ‘Hrvoje’ u Mostaru”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar 1924*, Sarajevo: Napredak, 1923, br. 13, 64–65; Antun Odić, “O 25-godišnjici ‘Napretka’”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar 1928*, Sarajevo: Napredak, 1927, br. 17, 38–39; Josip Kahn, “O 20-godišnjici Hrvatskog sokolstva u Bosni i Hercegovini”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar 1930*, Sarajevo: Napredak, 1929, br. 19, 203–205; Mijo Vučak, “Uz desetogodišnjicu Napretkove zadruge”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar 1935*, Sarajevo: Napredak, 1934, br. 25, 174–178.

¹²⁹ J. Koprivčić, “Josip Stadler”, 104–11.

¹³⁰ I. A. Milićević, “Marko Perojević. Slikar hrvatske prošlosti”, 141–147.

Nakon Drugog svjetskog rata *Kalendar* je nastavio postojati, ali sada kao platforma drugog ideološkog okvira – komunističkog. Već u prvom broju fokus je stavljen na Narodnooslobodilački pokret i na isticanje onog dijela hrvatske i bosanskohercegovačke politike, kulture i društva koji su u skladu s novim ideološkim i političkim osnovama percipirani progresivnim. *Kalendar* kao i mnogobrojne druge, od ranije poznate, publikacije služile su za promociju nove društveno-političke paradigme oličene u “bratstvu i jedinstvu naroda”, koji su samo nekoliko mjeseci ranije vodili građanski rat i implementirali genocidne politike jedni prema drugima.¹³¹ U čitavom tom procesu vidljiva je eksploatacija djelovanja pojedinih ličnosti, gdje se, među Hrvatima, u prvi red može staviti Stjepan Radić kao izuzetno važna karika između naroda i politike, a čiji je lik korišten kao poveznica između Komunističke partije i političke borbe hrvatskog naroda vođene u međuratnom periodu. Ono što je u značajnoj mjeri promijenilo izgled *Kalendar*a jeste pokušaj vizualizacije revolucionarne “društvene promjene”. Fotografije Trga Bana Jelačića u Zagrebu ili Titove ulice u Sarajevu, ispunjene ljudima čitaocima *Kalendar*a trebale su pokazati da nova vlast ima legitimitet i podršku naroda, dok su fotografije s radnih akcija pokazivale predanost novih vlasti i uspjehe koji su svakodnevno postizani na izgradnji i obnovi ratom porušene zemlje.

Zaključak

Analiza radova objavljenih u *Kalendaru* pokazuje da je ova publikacija predstavljala prostor na kojem su se međusobno doticali i ispreplitali historiografija, ideologija i kreirano kolektivno pamćenje kao posljedica

¹³¹ Anto Babić, “Dvije linije hrvatske politike”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar 1946*, Sarajevo: Napredak, 1945, br. 36, 43–49; Stjepan Radić, “Poganaska politika hrvatskih biskupa (Iz ‘Slobodnog Doma’ br. 40. od 1. listopada 1924. godine)”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar 1946*, Sarajevo: Napredak, 1945, br. 36, 51–56; Anto Babić, “Smisao slavonskog bratstva”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar 1947*, Sarajevo: Napredak, 1946, br. 37, 33–41; Ante Ramljak, “Položaj Bosne i Hercegovine u novoj Jugoslaviji”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar 1947*, Sarajevo: Napredak, 1946, br. 37, 42–50; Vladimir Čaldarević, “Djelo i žrtva Stjepana Radića”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar 1947*, Sarajevo: Napredak, 1946, br. 37, 65–69; Neda Vilović, “Husinski rudari”, u: *Napredak. Hrvatski narodni kalendar 1947*, Sarajevo: Napredak, 1946, br. 37, 113–116.

djelovanja hrvatskih intelektualaca i onih muslimanskih hrvatskog nacionalnog opredjeljenja u prvoj polovini 20. stoljeća. Historiografski tekstovi o srednjem vijeku i osmanskome periodu bosanskohercegovačke prošlosti konstruirali su i propagirali narativ u kojem je prošlost Bosne tumačena kao sastavni dio povijesti hrvatskog političkog i kulturnog prostora. Istovremeno, afirmirali su povijest muslimanskog kolektiva i doprinosili kreiranju kolektivnog pamćenja te zajednice.

Tekstovi objavljeni u *Kalendaru* koji tretiraju bosanskohercegovačku prošlost od austrougarske okupacije pokazuju da je ova publikacija, iako je bila zamišljena i predstavljena kao platforma s kulturnom, znanstvenom i prosvjetnom ulogom, u više navrata, a naročito u periodima političkih kriza, popimala izrazite ideološke i propagandne funkcije. U tim razdobljima *Kalendar* je služio za legitimaciju službenih diskursa kroz afirmaciju narativa o “pravednom ratu” Austro-Ugarske, ili kroz potpunu instrumentalizaciju u vrijeme ustaškog, a zatim i komunističkog režima. Ti procesi istovremeno ukazuju na aktivno sudjelovanje dijela tadašnje inteligencije u kreiranju poželjnih interpretacija prošlosti i sadašnjosti, pri čemu se intelektualnost kompromitira i komformistički stavlja u službu politike i ideologije. Na taj način *Kalendar* postaje važnim izvorom za razumijevanje načina pomoću kojih su prosvjetno-znanstvene publikacije pretvarane u produženu ruku vladajućih režima, ali i uloge intelektualnih krugova u njihovom etabliranju i održavanju. Kao posljedica svega navedenog *Kalendar* je, iako zamišljen kao publikacija s kulturnim, prosvjetnim i znanstvenim obilježjima i svrhom, postao i puno više od toga, tj. izvor za proučavanje i razumijevanje kako razvoja historiografije tako i kulturnih i društvenih prilika uopće, u Bosni i Hercegovini u prvoj polovini 20. stoljeća, naročito među Hrvatima.

IZVORI I LITERATURA

Neobjavljeni izvori

Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (A HAZU), Zagreb,
– fond: Osobni fond Ferde Šišića, 61 – XIII – A

Objavljeni izvori

Napredak. Hrvatski narodni kalendar, Sarajevo: Napredak, br. 1906–1947.¹³²

Knjige

Aličić, Ahmed, *Pokret za autonomiju Bosne od 1831. do 1832. godine*, Sarajevo: Orijentalni institut, 1996.

Anderson Benedict, *Nacija: zamišljena zajednica*, Beograd: Biblioteka EPISTEME – Fond za otvoreno društvo, 1998.

Brkić, Milenko, *Prinosi hrvatstvu Bosne i Hercegovine: zbirka tekstova iz Napredkovih kalendara*, Studenci: PCC Međugorje, 1995.

Berger, Stefan, *Historiografija, nacionalizam i identitet*, Zagreb: Srednja Europa, 2024.

Išek, Tomislav, *Mjesto i uloga Hrvatskog kulturnog društva "Napredak" u društvenom životu Hrvata Bosne i Hercegovine između dva svjetska rata (1918.–1941.)*, Sarajevo: Institut za istoriju, 2015.

Jablanović, Ivan, *Bogomilstvo ili Patarenstvo. Idejno kulturni prikaz i ocjena*, Mostar: Naklada uprave Savremena pitanja, 1936.

Kreševljaković, Hamdija, *Husein kapetan Gradašćević- Zmaj od Bosne*, Sarajevo: Hrvatska tiskara, 1931.

Kamberović, Husnija, *Husein-kapetan Gradašćević (1802–1834). Politička biografija. Uz dvjestotu godišnjicu rođenja*, Gradačac: BZK Preporod Gradačac, 2002.

¹³² Zbog velikog broja radova iz Napretkovog *Kalendar*a koji su korišteni u ovom radu na ovom smjestu publikaciju citirali kao objavljeni izvor i naveli raspon korištenih godišta. Navođenje svakog pojedinačnog rada iz Napretkovog *Kalendar*a čini bibliografiju iznimno opširnom i nepreglednom.

- Kisić Kolanović, Nada, *Muslimani i hrvatski nacionalizam: 1941.–1945.*, Zagreb: Školska knjiga, 2009.
- Petrović, Leo, *Kršćani Crkve bosanske: Povijesna rasprava o problemu patarenstva ili bogumilstva u srednjovjekovnoj Bosni*, Sarajevo: Dobri pastir, 1953.
- Petrović, Leo, *Kršćani Crkve bosanske: Povijesna rasprava o problemu patarenstva ili bogumilstva u srednjovjekovnoj Bosni*, Sarajevo – Mostar: Svjetlo riječi – ZIRAL, 1999.
- S bosanske granice: Dopisi i izvještaji fra Martina Nedića o stanju u Bosni i Hercegovini objavljeni u Gajevim Novinama 1838.–1855*, ur. Marko Matolić, Orašje: Centar za kulturu, 2020.
- Sel Turhan, Fatma, *The Ottoman Empire and the Bosnian Uprising. Janissaries, Modernisation and Rebellion in the Nineteenth Century*, London – New York: I. B. Tauris, 2014.
- Šidak, Jaroslav, *Studije o "Crkvi bosanskoj" i bogumilstvu*, Zagreb: Liber, 1975.
- Šidak, Jaroslav, *Problem "bosanske crkve" u našoj historiografiji od Petranovića do Glušca: Prilog rješenju t. zv. bogumilskog pitanja*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1937.
- Zlatar, Behija, *Zlatno doba Sarajeva: (XVI stoljeće)*, Sarajevo: Svjetlost, 1996.
- Zlatar, Behija, *Gazi Husrev-beg*, Sarajevo: Orijentalni institut, 2021.

Članci

- Draganović, Krunoslav, "Izvješće apostolskog vizitatora Petra Masarechija o prilikama kat. naroda u Bugarskoj, Srbiji, Srijemu, Slavoniji i Bosni g. 1623. i 1624.", u: *Starine*, Zagreb: JAZU, 1938, br. 39, 1–48.
- Gross, Mirjana, "O ideološkom sustavu Franje Račkog", u: *Zbornik zavoda za povijesne znanosti Istraživačkog centra Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, 1979, br. 9, 5–33.
- Hadžić, Senaid, "Osman Pazvantoglu iz Donje Tuzle: buntovnik i pokajnik", u: *Arhivska praksa*, Tuzla: JU Arhiv Tuzlanskog kantona, 2018, br. 21, 7–16.

- Jahić, Adnan, “Sve za (domi)naciju. Politička kretanja između dva svjetska rata”, u: *Bosna i Hercegovina u XX stoljeću (1918–1945)*, knj. V, ur. Adnan Jahić – Sanja Gladanac Petrović, Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu – Institut za historiju, 2023, 48–63.
- Kamber, Dragutin, “Kardinal Torquemada i tri bosanska bogumila (1461)”, u: *Croatia sacra*, Zagreb: Hrvatska bogoslovna akademija, 1932, br. 2, 13–26.
- Lovrenović, Dubravko, “Kroatizacija bosanskog srednjovjekovlja u svjetlu interkonfesionalnosti stećaka (O jednom modelu promjene historijskog pamćenja)”, u: *Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja ANUBIH*, Sarajevo: Centar za balkanološka ispitivanja ANUBIH, 2013, br. 42, 110–114.
- Maslo, Amer, Ajdin Muhedinović, “Prošlost Bosne i Hercegovine na stranicama Kalendaru Narodne uzdanice”, u: *Radovi Filozofskog fakulteta u Sarajevu (Historija, historija umjetnosti, arheologija)*, Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu – Filozofski fakultet, 2021, br. 8, 103–129.
- Mastalić Košuta, Zilha, “Hrvatska politika prema Bosni i Hercegovini i djelovanje Hrvatske zajednice Herceg-Bosne (1991–1995)”, u: *Bosna i Hercegovina u XX stoljeću (1945–1990)*, knj. VI, ur. Dženita Sarač Rujanac i Jasmin Medić, Sarajevo: Univerzitet u Sarajevu – Institut za historiju, 2023, 184–217.
- Rabić, Nedim, “Takoće i mr’sniem’ ljudem’ (...): Prilog čitanju oporuke gosta Radina”, u: *Historijska traganja*, Sarajevo: Institut za historiju, 2015, br. 15, 67–99.
- Švoger, Vlasta, “Martin Nedić o prilikama u Bosni i Hercegovini sredinom 19. stoljeća”, u: *Historijski zbornik*, Zagreb: Društvo za hrvatsku povjesnicu, 2012, vol. 65, br. 2, 387–420.

Internetski izvori

- ALAUPOVIĆ, Tugomir. *Hrvatski biografski leksikon (1983–2025), mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2025. <<https://hbl.lzmk.hr/clanak/alaupovic-tugomir-pjesnik>>. (pristupljeno: 17. 11. 2025)
- ANTOLJAK, Stjepan. *Hrvatski biografski leksikon (1983–2025), mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2025. <<https://hbl.lzmk.hr/clanak/antoljak-stjepan>>. (pristupljeno: 17. 11. 2025)
- BABIĆ, Anto. *Hrvatski biografski leksikon (1983–2025), mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2025. <<https://hbl.lzmk.hr/clanak/babic-anto>>. (pristupljeno: 17. 11. 2025)
- BAŠAGIĆ, Safvet-beg. *Hrvatski biografski leksikon (1983–2025), mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2025. <<https://hbl.lzmk.hr/clanak/basagic-safvet-beg>>. (pristupljeno: 17. 11. 2025)
- BUCONJIĆ, Nikola. *Hrvatski biografski leksikon (1983–2025), mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2025. <<https://hbl.lzmk.hr/clanak/buconjic-nikola>>. (pristupljeno: 17. 11. 2025)
- BUČAR, Franjo. *Hrvatski biografski leksikon (1983–2025), mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2025. <<https://hbl.lzmk.hr/clanak/bucar-franjo>>. (pristupljeno: 17. 11. 2025)
- ČUTURIĆ, Leonardo. *Hrvatski biografski leksikon (1983–2025), mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2025. <<https://hbl.lzmk.hr/clanak/cuturic-leonardo>>. (pristupljeno: 17. 11. 2025)
- DRAGANOVIĆ, Krunoslav. *Hrvatski biografski leksikon (1983–2025), mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2025. <<https://hbl.lzmk.hr/clanak/5287>>. (pristupljeno: 17. 11. 2025)
- DRLJIĆ, Rastislav. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013.–2025. <<https://www.enciklopedija.hr/clanak/drljic-rastislav>>. (pristupljeno: 17. 11. 2025)
- DUBRAVIĆ ĐOGO, Husein. *Hrvatski biografski leksikon (1983–2025), mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2025. <<https://hbl.lzmk.hr/clanak/dubravic-djogo-husein>>. (pristupljeno: 17. 11. 2025)

- DUJMUŠIĆ, Ivan. *Hrvatski biografski leksikon (1983–2025), mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2025. <<https://hbl.lzmk.hr/clanak/5485>>. (pristupljeno: 17. 11. 2025)
- ESIĆ, Ivan. *Hrvatski biografski leksikon (1983–2025), mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2025. <<https://hbl.lzmk.hr/clanak/esih-ivan-publicist>>. (pristupljeno: 17. 11. 2025)
- GRGEC, Petar. *Hrvatski biografski leksikon (1983–2025), mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2025. <<https://hbl.lzmk.hr/clanak/grgec-petar-pisac>>. (pristupljeno: 17. 11. 2025)
- GUJIĆ, Kasim. *Hrvatski biografski leksikon (1983–2025), mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2025. <<https://hbl.lzmk.hr/clanak/gujic-kasim>>. (pristupljeno: 17. 11. 2025)
- HORVAT, Rudolf. *Hrvatski biografski leksikon (1983–2025), mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2025. <<https://hbl.lzmk.hr/clanak/7877>>. (pristupljeno: 17. 11. 2025)
- JABLANOVIĆ, Ivan. *Hrvatski biografski leksikon (1983–2025), mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2025. <<https://hbl.lzmk.hr/clanak/jablanovic-ivan>>. (pristupljeno: 17. 11. 2025)
- JELENIĆ, Julijan. *Hrvatski biografski leksikon (1983–2025), mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2025. <<https://hbl.lzmk.hr/clanak/jelenic-julijan>>. (pristupljeno: 17. 11. 2025)
- KAMBER, Dragutin. *Hrvatski biografski leksikon (1983–2025), mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2025. <<https://hbl.lzmk.hr/clanak/kamber-dragutin>>. (pristupljeno: 17. 11. 2025)
- KREŠEVLJAKOVIĆ, Hamdija. *Hrvatski biografski leksikon (1983–2025), mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2025. <<https://hbl.lzmk.hr/clanak/kresevljakovic-hamdija>>. (pristupljeno: 17. 11. 2025)
- MAKANEC, Alfred. *Hrvatski biografski leksikon (1983–2025), mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2025. <<https://hbl.lzmk.hr/clanak/makanec-alfred>>. (pristupljeno: 17. 11. 2025)

- MANDIĆ, Mihovil. *Hrvatski biografski leksikon (1983–2025), mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2025. <<https://hbl.lzmk.hr/clanak/mandic-mihovil>>. (pristupljeno: 17. 11. 2025)
- MILIĆEVIĆ, Ivan. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013.–2025. <<https://www.enciklopedija.hr/clanak/milicevic-ivan>>. (pristupljeno: 17. 11. 2025)
- PEROJEVIĆ, Marko. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013.–2025. <<https://www.enciklopedija.hr/clanak/perojevic-marko>>. (pristupljeno: 17. 11. 2025)
- PETROVIĆ, Leon. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013.–2025. <<https://www.enciklopedija.hr/clanak/petrovic-leon>>. (pristupljeno: 17. 11. 2025)
- RENGJEO, Ivan. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013.–2025. <<https://www.enciklopedija.hr/clanak/rengjeo-ivan>>. (pristupljeno: 17. 11. 2025)
- SPAHO, Fehim. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013.–2025. <<https://www.enciklopedija.hr/clanak/spaho-fehim>>. (pristupljeno: 17. 11. 2025)
- ŠIŠIĆ, Ferdo. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013.–2025. <<https://www.enciklopedija.hr/clanak/si-sic-ferdo>>. (pristupljeno: 17. 11. 2025)
- ŠMALCELJ, Ivan. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013.–2025. <<https://www.enciklopedija.hr/clanak/smalcelj-ivan>>. (pristupljeno: 17. 11. 2025)
- TRALJIĆ, Seid Mustafa. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013.–2025. <<https://www.enciklopedija.hr/clanak/traljic-seid-mustafa>>. (pristupljeno: 18. 11. 2025)
- ŽIC, Nikola. *Istarska enciklopedija (2005), mrežno izdanje*. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2025. <<https://istra.lzmk.hr/clanak/zic-nikola>>. (pristupljeno: 17. 11. 2025)

THE DISCOURSE ON THE PAST OF BOSNIA AND HERZEGOVINA IN THE PAGES OF THE NAPREDAK CALENDAR (1907–1948)

Summary

The analysis of the works published in Napredak's *Calendar* shows that this publication served as a meeting point of historiography, ideology, and collective memory shaped by the activities of Croatian and pro-Croatian Muslim intellectuals in the first half of the twentieth century. The texts dealing with the medieval and Ottoman periods systematically constructed a narrative that positioned Bosnia as part of the Croatian political and cultural space, while Muslim authors simultaneously affirmed their own past and contributed to the formation of a distinctive Muslim collective memory. In depictions of more recent history, the content of the *Calendar* clearly reflects political influences, at times transforming it into an instrument of ideological propaganda under the Ustaša regime and later under the communist regime. This dynamic raises questions about the role of intellectuals in shaping preferred interpretations of the past. Owing to these multiple functions, Napredak's *Calendar* constitutes a valuable source for understanding not only the development of historiography but also the broader cultural and social dynamics of Bosnia and Herzegovina in the first half of the twentieth century.

